

Hoofdstukken 11 en 12 van ‘De leer van Amenemope’: vertaling en literaire analyse*

Filip Vervloesem

30 mei 2005

Inhoudsopgave

1 Inleiding	2
2 Literaire analyse van de tekst	3
2.1 Methode	3
2.2 Hoofdstuk 11 (XIV, 4 – XV, 7)	6
2.2.1 Transliteratie en structuur	6
2.2.2 Vertaling	7
2.2.3 Grammaticale commentaar	7
2.2.4 Inhoudelijke commentaar	10
2.2.5 Metriek en opbouw	11
2.3 Hoofdstuk 12 (XV, 8 – 18)	15
2.3.1 Transliteratie en structuur	15
2.3.2 Vertaling	15
2.3.3 Grammaticale commentaar	15
2.3.4 Inhoudelijke commentaar	17
2.3.5 Metriek en opbouw	18
3 Conclusie	21
4 Bibliografie	22
4.1 Bibliografie	22
4.2 Gebruikte afkortingen van tijdschriften en reeksen	23
5 Bijlagen	24
5.1 Tekst in hiërogliefen en transliteratie	24
5.1.1 Hoofdstuk 11 (XIV, 4 – XV, 7)	24
5.1.2 Hoofdstuk 12 (XV, 8 – 18)	25

---

*Paper ‘Egyptisch III’, Leuven 2005.

1 Inleiding

In dit artikel zullen de hoofdstukken 11 en 12 uit 'De leer van Amenemope' bestudeerd worden. Hierbij wordt uitgegaan van een transliteratie en een eigen interpretatie van de tekst, waarbij verwezen wordt naar een aantal andere vertalingen. Aangezien bepaalde passages voor verschillende interpretaties vatbaar zijn, wordt na de vertaling een korte grammaticale en inhoudelijke toelichting gegeven bij deze passages, om mijn interpretatie ervan te verduidelijken. Vervolgens komt de literaire structuur van de tekst aan bod, waarbij eerst wordt gekeken in hoeverre de regels van Fecht toepasbaar zijn op deze tekst. Daarna wordt ook de theorie van Burkard bekeken, en zal daarbij vooral aandacht geschonken worden aan zijn bedenkingen bij Fechts 'Metrik': worden deze bevestigd door de hier geanalyseerde tekst?

G. Fecht heeft zijn theorie over de metriek uitgelegd in een aantal artikelen¹ en zijn monografie *Literarische Zeugnisse zur Persönlichen Frömmigkeit in Ägypten*². Over de ontwikkelingen in het onderzoek van de metriek ná Fecht, geeft G. Burkard een goed overzicht in LOPRIENO, A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms*³, waarbij ook verdere verwijzingen naar literatuur over het onderwerp niet ontbreken.

De tekst van 'De leer van Amenemope' op de papyrus BM10474 is voor het eerst gepubliceerd in 1923 door E. Budge⁴ met foto's, transcriptie en vertaling. De –uit de 26^e dynastie stammende– papyrus bevat de volledige tekst van deze leer die vermoedelijk in de 20^e dynastie tot stand is gekomen. Enkele jaren na Budes publicatie verscheen een nieuwe uitgave van de hand van H. Lange⁵. De belangrijkste studie over de tekst in zijn geheel is de monografie van I. Shirun-Grumach⁶. In dit werk wordt ook een metrische analyse van de tekst op basis van de regels van Fecht voorgesteld. De resultaten van haar onderzoek naar de literaire opbouw van de tekst heeft ze later nog gepubliceerd in een aantal artikels⁷. Andere studies van de tekst (meestal vertalingen met beknopte grammaticale commentaar, soms slechts van enkele passages) zijn o.a. die van Erman⁸, Griffith⁹, Simpson¹⁰, Lichtheim¹¹, Brunner-Traut¹², Brunner¹³

¹FECHT, G., *Die Wiedergewinnung der altägyptischen Verskunst*, in: MDAIK 19 (1963), p. 54–96; ID., *Die Form der altägyptischen Literatur: Metrische und stilistische Analyse*, in: ZÄS 91 (1964), p. 11–63; ID., *Die Form der altägyptischen Literatur: Metrische und stilistische Analyse (Schluß)*, in: ZÄS 92 (1965), p. 10–32; ID., *Stilistische Kunst*, in: ALTENMÜLLER, H., BRUNNER, H., en FECHT, G. (ed.), *Literatur (HdO 1. Abt. Ägyptologie 2)*, Leiden 1970, p. 19–51 en ID., *Prosodie*, in: LÄ IV, p. 1127–1154.

²FECHT, G., *Literarische Zeugnisse zur Persönlichen Frömmigkeit in Ägypten: Analyse der Beispiele aus den ramessidischen Schulpapyri (AHAW 1)*, Heidelberg 1965.

³BURKARD, G., *Metrik, prosodie und formaler Aufbau Ägyptischer literarische Texte*, in: LOPRIENO, A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms (ProblÄg 10)*, Leiden – New York – Keulen 1996, p. 447–463.

⁴BUDGE, E.A.W., *Facsimiles of Egyptian Hieratic Papyri in the British Museum, 2. Series*, Londen 1923, p. 9–18, p. 41–51 en afb. 1–14 en ID., *The Teaching of Amen-em-apt, Son of Kanekht*, Londen 1924.

⁵LANGE, H.O., *Das Weisheitsbuch des Amenemope*, Kopenhagen 1925.

⁶SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen zur Lebenslehre des Amenope (MÄS 23)*, München 1972.

⁷SHIRUN-GRUMACH, I., *Bemerkungen zu Rhythmus, Form and Inhalt in der Weisheit*, in: HORNUNG, E. en KEEL, O. (ed.), *Studien zu altägyptischen Lebenslehren (OBO 28)*, Freiburg – Göttingen 1979, p. 317–352 en IDEM, *Parallelismus Membrorum und Vers*, in: ASSMANN, J. (ed.), *Fragen an die altägyptische Literatur: Studien zum Gedenken an Eberhard Otto*, Wiesbaden 1977, p. 463–492.

⁸ERMAN, A., *Das Weisheitsbuch des Amen-em-ope*, in: OLZ 27 (1924), p. 241–252.

⁹GRIFFITH, F. LL., *The teaching of Amenophis the son of Kanakht. Papyrus B.M. 10474*, in: JEA 12 (1926), p. 191–231.

¹⁰SIMPSON, W.K., *The Instruction of Amenemope*, in: SIMPSON, W.K., *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven – Londen 1972, p. 241–265.

¹¹LICHTHEIM, M., *Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom*, Berkeley – Los Angeles – Londen 1976, p. 154–155 en 162–163.

¹²BRUNNER-TRAUT, E., *Lebensweisheit der alten Ägypter*, Freiburg 1985, p. 136–150.

¹³BRUNNER, H., *Altägyptische Weisheit: Lehren für das Leben*, Zürich 1988, p. 234–256 en p. 474–483.

en Iversen¹⁴. Voor meer informatie over 'De leer van Amenemope' kan men terecht bij het beknopte overzichtsartikel van I. Shirun-Grumach in het *Lexikon der Ägyptologie*¹⁵ of haar reeds genoemde monografie.

2 Literaire analyse van de tekst

2.1 Methode

Alvorens over te gaan tot de eigenlijke literaire analyse van de tekst, zal ik zeer beknopt de belangrijkste uitgangspunten van de theorie van Fecht uitleggen, om te verduidelijken welke methode ik heb gevolgd bij mijn analyse van de tekst. Ook een aantal (latere) kritieken op Fechts werk zullen hier vermeld worden.

Het basisuitgangspunt van Gerhard Fecht was dat talen met een overwegend expiratorisch accent (zoals o.a. het Egyptisch en de Germaanse talen), enkel een accentuerende metriek kunnen hebben.¹⁶ Een vers bestaat hierin uit een afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen. De drager van dit expiratorische accent is de colon, die de woorden omvat die tussen twee pauzen worden uitgesproken.¹⁷ Elke colon heeft een vrijblijvend aantal dalingen en één heffing (beklemtoonde lettergreep). Door de opeenvolging van enkele cola ontstaat nu een vers. Hierin speelt het zinsaccent een belangrijke rol: door een aantal beklemtoningen in een zin ontstaat een onderverdeling in verschillende cola. Dit verklaart ook volgens Fecht waarom het –in zijn tijd vaak gehoorde– argument dat we door onze gebrekkige kennis van de Egyptische vocalisatie de Egyptische metriek niet kunnen reconstrueren, geen steek houdt: de vocalisatie van de teksten zou ons amper meer informatie verschaffen over het zinsaccent.¹⁸ Een vers bestaat meestal uit twee of drie cola, zelden ook uit één of vier.

Voor de begrenzing van de cola stelde Fecht een lijst van regels op.¹⁹ Verzen worden verder gegroepeerd in versgroepen, strofen, liederen, hoofdstukken, etc. De artistieke waarde van de tekst komt tot uiting door de opstelling van deze versgroepen/strofen/. . . tot numeratief harmonische gehelen, en ook het totaal aantal verzen van een tekst is van belang. 'Heilige' getallen²⁰ zoals 7 of 9 en veelvouden hiervan komen vaak voor in zulke gevallen. In deze opstelling zijn er drie basismogelijkheden: een additieve verdeling (schema: a+b+c+d), een centrerende verdeling (schema a+b+c+b+a) en een alternerende verdeling (schema a+b+a+b).²¹ Uiteraard kunnen er ook combinaties van deze drie basisverdelingen voorkomen. Stijlfiguren²² zoals klankovereenkomst, amfibolie, synonymie en parallelismus membrorum zijn slechts facultatief

---

¹⁴IVERSEN, E., *Amenemope. Some suggestions*, in: ZÄS 123 (1996), p. 41–45.

¹⁵SHIRUN-GRUMACH, I., *Lehre des Amenemope*, in: LÄ III, p. 971–974.

¹⁶Dit in tegenstelling tot talen met een overwegend muzikaal accent, die een kwantificerende metriek vertonen, waarbij elk vers bestaat uit een opeenvolging van lange en korte lettergrepen. Voorbeelden hiervan zijn klassiek Grieks en Latijn, zie FECHT, G., MDAIK 19 (1963), p. 54.

¹⁷Zie VAN GORP, H., GHESQUIERE, R., en DELABASTITA, D., *Lexicon van literaire termen*, Groningen – Deurne 1998⁷, p. 90 voor een minder beknopte definitie.

¹⁸FECHT, G., MDAIK 19 (1963), p. 58.

¹⁹Zie *Literarische Zeugnisse*, p. 30–38 voor de laatste versie van deze lijst, maar in de eerste lijst in MDAIK 19, p. 63–70 wordt er vaak dieper ingegaan op de afzonderlijke regels en hun verantwoording.

²⁰Zie GOEDICKE, H., *Symbolische Zahlen*, in: LÄ VI, p. 128–129 voor een inleidend artikel over dit onderwerp.

²¹FECHT, G., MDAIK 19 (1963), p. 62.

²²Voor een overzicht van stijlfiguren die men in de Egyptische literatuur kan aantreffen, zie FECHT, G., *Stilistische Kunst*, in: ALTENMÜLLER, H., BRUNNER, H., en FECHT, G. (ed.), *Literatur (HdO 1. Abt. Ägyptologie 2)*, Leiden 1970, p. 36–51 en recenter nog GUGLIELMI, W., *Der Gebrauch Rhetorischer Stilmittel in der ägyptischen Literatur*, in: LOPRIENO, A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms (ProblÄg 10)*, Leiden – New York – Keulen 1996, p. 465–497.

en ondergeschikt aan het numeratieve element. Bij de literaire analyse van een tekst dient men ook naar de gehele tekst te kijken en niet slechts naar een beperkt deel ervan—dit inzicht hebben alle onderzoekers na hem alleen maar kunnen bevestigen.

Op deze theorie van de metriek is aanvankelijk zeer afwachtend gereageerd door de egyptologen,²³ en vanaf de jaren '70 van vorige eeuw hebben verschillende onderzoekers hun bedenkingen hierbij geformuleerd. Eén van de belangrijkste kritieken op Fechts theorie was dat het numeratieve element voorrang krijgt op alle andere stilistische criteria, zelfs op het parallelismus membrorum-principe (een versgroep bestaat uit twee leden die op verschillende manieren met elkaar in parallel staan),²⁴ dat toch ontegensprekelijk van zeer groot belang is in heel het Oude Nabije Oosten.²⁵ Miriam Lichtheim²⁶ en John Foster²⁷ beschouwen niet de onderverdeling in cola als het basiselement van de versopbouw, maar wel de afbakening van betekenseenheden.²⁸ Elk vers is een betekenseenheid (bestaande uit één of twee zelfstandige syntactische eenheden), aan wiens einde een cesuur tot het volgende waar te nemen is (m.a.w. enjambementen komen nooit voor). Een reconstructie van een vast aantal heffingen/klemtonen zoals Fecht voorstelt, is onmogelijk.²⁹ Het ordeningsprincipe onmiddellijk hoger in hiërarchie dan het vers is niet de versgroep, maar wel het zgn. 'thought couplet'. Dit is een paar van versregels dat een onafhankelijke eenheid van gedachten vormt, een ook syntactisch en retorisch los staat van de voorgaande een volgende versregels. De cesuur aan het einde van het tweede vers is ook sterker dan die aan het einde van het eerste vers.³⁰ Het thought couplet (of gedachterijm) is dus een bepaalde toepassing van het parallelismus membrorum-principe.³¹ Een ander verwijt dat men Fecht maakte, was dat hij helemaal niet de regels van de Egyptische metriek had ontdekt, maar gewoon de wetten van de natuurlijke spraakritmiek van het Egyptisch had blootgelegd.³² Fechts bewering dat zowat alle Egyptische teksten metrisch gevormd waren (zelfs graffiti, brieven en opsommingen van titels!), was –zoals hij zelf ook toegeeft– vrij

²³SCHENKEL, W., *Zur Relevanz der altägyptischen "Metrik"*, in: MDAIK 28, p. 104.

²⁴Deze term wordt hier in zijn brede betekenis gebruikt: de paarsgewijze correlatie tussen eenheden (cola, versen, versgroepen) door semantisch equivalente uitdrukkingen in syntactisch equivalente posities binnen in parallelle constructies. Traditioneel onderscheidt men drie soorten parallelismus membrorum: synoniem parallelisme (dezelfde gedachte wordt met andere woorden uitgedrukt in het tweede gedeelte), antithetisch parallelisme (er worden tegenovergestelde gedachten uitgedrukt in het tweede gedeelte) en synthetisch parallelisme (het tweede gedeelte vult het eerste aan door het uit te werken of te verduidelijken). De indeling van Hintze, die zich op twee verschillende niveau's baseert, onderscheidt maar liefst vijf verschillende gevallen van synoniem parallelisme, maar laat vrij veel ruimte voor twijfelgevallen. Om de zaken niet nodeloos ingewikkeld te maken, heb ik deze hier niet gevolgd. In enge zin duidt de term een synoniem parallelisme aan dat met bepaalde vaste woordparen werkt: dit principe is zeer bekend uit de Hebreeuwse poëzie, maar in die vorm onbekend in de Egyptische literatuur. Zie ASSMANN, J., *Parallelismus membrorum*, in: *LÄ IV*, p. 900–910; HINTZE, F., *Untersuchungen zu Stil und Sprache neuägyptischer Erzählungen*, Berlijn 1950, p. 146 en VAN GORB, H., GHESQUIERE, R., en DELABASTITA, D., *Lexicon van literaire termen*, Groningen – Deurne 1998⁷, p. 325–326 voor meer informatie.

²⁵BURKARD, G., *ProblÄg* 10 (1996), p. 450 en LICHTHEIM, M. *JARCE* 9 (1971–72), p. 106–108.

²⁶Zie LICHTHEIM, M., *Have the Principles of Ancient Egyptian Metrics Been Discovered?*, in: *JARCE* 9 (1971–72), p. 103–110 voor haar bedenkingen bij Fechts theorie.

²⁷Enkele van zijn belangrijkste artikelen zijn o.a. FOSTER, J.L., *Thought Couplets in Khety's "Hymn to the Inundation"*, in: *JNES* 34 (1975), p. 1–29; ID., *The Ancient Egyptian Genre of Narrative Verse*, in: *JNES* 39 (1980), p. 89–117; ID., *The Shipwrecked Sailor: Prose or Verse?*, in: *SAK* 15 (1988), p. 69–109 en ID., *Thought Couplet and the Standard Theory: a Brief Overview*, in: *LingAeg* 4 (1994), p. 139–163.

²⁸De theorieën van Lichtheim en Foster verschillen slechts in enkele details (bv. wat betreft het probleem van de afbakening van verschillende literaire genres), of in de mate waarin ze bepaalde elementen beklemtonen. Hun basisuitgangspunten zijn echter hetzelfde, zodat beide theorieën hier toch samen behandeld kunnen worden.

²⁹LICHTHEIM, M., *Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom*, Berkeley – Los Angeles – Londen 1976, p. 12.

³⁰Zie FOSTER, J.L., *JNES* 34 (1975), p. 9–10 en ID., *LingAeg* 4 (1994), p. 140 voor een uitgebreidere definitie van de term 'thought couplet'.

³¹FOSTER, J.L., *JNES* 34 (1975), p. 10–11.

³²FOSTER, J.L., *JNES* 34 (1975), p. 8 en SCHENKEL, W., MDAIK 28, p. 106.

provocerend, en ook de eenvoud van zijn metrische regels deed het vermoeden rijzen dat hij niet tot de kern van de zaak was doorgedrongen.³³

Gunter Burkard³⁴ heeft geprobeerd beide bovenstaande theorieën te verzoenen met elkaar. Zowel de theorie van Fecht als die van Lichtheim/Foster bevatten immers een aantal goed beargumenteerde elementen, alsook enkele minder aannemelijke punten. De waarheid is volgens hem dan ook te situeren tussen de twee theorieën in. Zijn synthese is in enkele kernpunten samen te vatten:

- Stijlfiguren zijn een belangrijk aspect van de literaire structuur van een tekst en moeten dan ook grondig bestudeerd worden. Hierbij mag men echter géén voorrang geven aan numerieke overwegingen. Het aantal cola in een vers is van ondergeschikt belang: of zij als heffingen in de zin van een metrum te interpreteren zijn, is mogelijk, maar echt te bewijzen is dit ook niet.³⁵
- Het idee van het thought couplet is zeer goed toepasbaar als ordeningsprincipe boven het versniveau, al mag het ook weer niet overschat worden: op zich schept het immers nog geen literair kunstwerk. Daarvoor zijn nog allerlei stijlfiguren e.d. benodigd, en ook getalsymboliek speelt hierin een rol (zij het niet in de verabsoluterende manier van Fecht).
- Op hogere structuurniveau's dan het thought couplet is de symmetrie niet meer het belangrijkste element: alle strofen hoeven niet per sé gelijke of alternerende vers aantallen te hebben. De lengte van de strofen wordt bepaald door de zgn. 'Bedeutungsmaßstab': belangrijkere gedachten worden uitvoeriger behandeld dan bijzaken. Dit is hetzelfde principe dat toegepast wordt in de beeldende kunsten, en is door J. Assmann 'hierotaxis' genoemd.³⁶

Tenslotte heeft ook Bernard Mathieu enkele artikels geschreven over de Egyptische metriek.³⁷ Zijn bijdrage ligt vooral op het vlak van de Nieuwegyptische liefdesliederen. Deze zijn volgens hem opgebouwd volgens het zgn. 'distique heptamétrique': d.w.z. dat zulke teksten bestaan uit een aantal disticha (verspaaren), opgebouwd uit twee stiches (versregels). De eerste versregel van zo'n distichon heeft hier steeds vier beklemtoonde eenheden (tetrameter) en de tweede versregel drie (trimeter), vandaar de benaming heptamétrisch distichon. In zijn eerste artikel heeft hij een lijst opgesteld van klemtooneenheden,³⁸ met behulp waarvan men teksten metrisch kan analyseren volgens zijn theorie. Aangezien zijn theorie berust op een tamelijk beperkt en specifiek tekstcorpus³⁹ en binnen het bestek van dit artikel niet op alle punten even diep kan ingegaan worden, zal deze hier buiten beschouwing gelaten worden.

---

³³BURKARD, G., *ProblÄg* 10 (1996), p. 450.

³⁴Zijn belangrijkste bijdragen tot het onderwerp zijn o.a. BURKARD, G., *Der formale Aufbau altägyptischer Literaturwerke: zur Problematik des Erschliessung seiner Grundstrukturen*, in: SAK 10 (1983), p. 79–118; ID., *Ptahhotep und das Alter*, in: ZÄS 115 (1988), p. 19–30; ID., *Überlegungen zur Form der ägyptischen Literatur: Die Geschichte des Schiffbrüchigen als literarisches Kunstwerk*, Wiesbaden 1993 en ID., *Metrik, prosodie und formaler Aufbau Ägyptischer literarische Texte*, in: LOPRIENO, A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms (ProblÄg 10)*, Leiden – New York – Keulen 1996, p. 447–463.

³⁵BURKARD, G., *ProblÄg* 10 (1996), p. 457.

³⁶ASSMANN, J., *Hierotaxis: Textkonstitution und Bildkomposition in der altägyptischen Kunst und Literatur*, in: OSING, J. en DREYER, G. (ed.), *Form und Mass: Beiträge zur Literatur, Sprache und Kunst des alten Ägypten (ÄAT 12)*, Wiesbaden 1987, p. 18–42.

³⁷MATHIEU, B., *Études de métrique égyptienne I: le distique heptamétrique dans les chants d'amour*, in: RdÉ 39 (1988), p. 63–82 en ID., *Études de métrique égyptienne II: contraintes métriques et production textuelle dans l'hymne à la crue du Nil*, in: RdÉ 41 (1990), p. 127–141.

³⁸Zie MATHIEU, B., RdÉ 39 (1988), p. 71–77.

³⁹MATHIEU, B., RdÉ 39 (1988), p. 66–67. Naast de liefdespoëzie uit het Nieuwe Rijk heeft hij zijn theorie ook toegepast op de 'Hymne à la crue du Nil', maar of zijn heptamétrisch distichon ook toepasbaar is op teksten van andere periodes en andere genres, is nog niet zo duidelijk.

In de volgende paragrafen zullen de hoofdstukken 11 en 12 uit 'De leer van Amenemope' geanalyseerd worden volgens de hierboven beschreven methode. Daarbij wordt eerst een transliteratie met onderverdeling in cola gegeven, vervolgens een vertaling met grammaticale en inhoudelijke commentaar, en tenslotte wordt de metriek en opbouw van de passage bekeken.

In de transliteratie zijn de oorspronkelijke verseindes (aangeduid door de zgn. 'verspunten'),⁴⁰ gemarkeerd met een bolletje (●), om aan te geven waar mijn onderverdeling in verzen op basis van de regels van Fecht hiervan afwijkt. Parallel met de transliteratie heb ik ook een opsomming gegeven van de regels die ik gebruik heb om elk vers in cola onder te verdelen. Om de vertaling –en de aanduiding van cola daarin– zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de transliteratie, heb ik getracht de originele woordvolgorde zo veel mogelijk te behouden (voor zover me dit aanvaardbaar leek).⁴¹ Zo heb ik bv. in zinnen met nominale *sdm=f*-vormen en een benadrukt adverbiaal gedeelte, dit laatste niet ter benadrukking naar het begin van zin de gehaald in de vertaling.

2.2 Hoofdstuk 11 (XIV, 4 – XV, 7)

2.2.1 Transliteratie en structuur

1	{	1	{	1	<i>hw.t-mh-11</i> ●	C1/C5	
				2	{		
					3	<i>m-iri-sk n r-nkt n-tw</i> ●	N12; I1; E2
					2	<i>mtw=k-hkr r-t=f</i> ●	N3; I1
5	{			2	<i>ir-nkt n-tw</i> ●	H1; E2	
				3	{		
					2	<i>sw-<m>-sn' r-hty.t</i> ●	G7; I1
					2	<i>sw-iri-shy r-'s's</i> ●	G7; I1
				2	{		
					3	<i>i-iri=f-shpr=f m-'nh.w n-'d</i> ●	N3; I1; E2
					2	<i>iw-ib=f-sh</i> ● <i>m-h.t=f</i> ●	N13/G7/N14; I1
4	{			2	<i>m-dr-p }-rkw tni(.w)-p }-mnh</i> ●	I1/K1; N1	
				2	<i>whi-bin nfr</i> ●	N2	
				2	{		
					2	<i>wn(n)=k-whi.ti m-b }h-hry=k</i> ●	N14; I2
					2	<i>iw=k-wi } (w) i } .ti m-n } y=k-sdd(.w)</i> ●	N14; I1/K1
4	{			3	<i>n } y=k-swnwn st-hsf m-shwr</i> ●	K1; N14; I1	
				2	<i>n } y=k-sn-t } m-knkn</i> ●	K1/E1; I1	
				3	{		
					2	<i>p }-mh-r } <m>-t-' }</i>	K1/E1; I1/C1
					2	<i>'m=k-sw bsi=k-sw</i> ●	N3; N3
					2	<i>iw=k-sw.ti m-p } y=k-nfr</i> ●	N14; I1/K1
				2	{		
					3	<i>i-iri=k-si } r-hy n-tw</i> ●	N3; I1; E2
					2	<i>iw-dmi-sw sbd</i> ●	N13/G7; N7
4	{			2	<i>iw-rmt=f-nb-md } m-ph }</i> ●	N13/G7/C1/N14; I1	
				2	<i>iw-it }-hwi <r>-nm.t</i> ●	N13/G7/N14; I1	

⁴⁰Ik ga hier niet dieper in op de problematiek omtrent het wezen van de verspunten, zie FOSTER, J.L., JNES 34 (1975), p. 6–7 voor een beknopt overzicht van de mogelijke functies van deze verspunten, alsook BRUNNER, H., *Verspunkte*, in: LÄ VI, p. 1017–1018 (inclusief verdere bibliografische verwijzingen).

⁴¹Dit in navolging van Fechts praktijk, die volgens hem het voordeel heeft dat er zo minstens één karakteristiek element van de originele Egyptische tekst bewaard blijft in de vertaling, nl. de oorspronkelijke onderverdeling in cola, zie FECHT, G., *Stilistische Kunst*, in: ALTENMÜLLER, H., BRUNNER, H., en FECHT, G. (ed.), *Literatur (HdO 1. Abt. Ägyptologie 2)*, Leiden 1970, p. 21, voetnoot 1.

4	2	2	<i>wn(n)=k-ntf.ti m-b }h-hry=k •</i>	N14; I2
		2	<i>iw=k-hbd n-smd.t=k •</i>	N14; I1
	2	3	<i>i-iri=k-iri-hm r-tw } hr-w } .t •</i>	N3; I1; I1
		3	<i>ptr=k-sw mtw=k-twr r-h.wt=f •</i>	N3; N3; I1

2.2.2 Vertaling

1	1	1	<u>11^e-hoofdstuk.</u>	
5	2	3	Wees-niet-hebzuchtig naar-de-zaken van-een-afhankelijke,	
		2	en-honger-niet naar-zijn-brood.	
	3	2	De-zaken van-een-afhankelijke,	
4	2	2	ze-zijn-een-obstructie voor-de-keel,	
		2	en-ze-veroorzaken-braakneigingen voor-de-slokdarm.	
	2	3	Indien-hij-het-verkrijgt door-edem van-leugens,	
4	2	2	dan-zondigt-zijn-hart in-zijn-lichaam.	
		2	Door-de-vijandigheid wordt-het-succes-verzwakt,	
	2	2	de-slechtheid-bederft het-goede.	
4	2	2	Je-zal-mislukt-zijn vóór-jouw-overste,	
		2	aangezien-je-verward-bent in-jouw-rapporten.	
	2	3	Jouw-vleierijen zijn-beantwoord met-vloeken,	
3	3	2	en-jouw-buigingen met-slagen.	
		2	De-gevulde-mond met-een-groot-brood,	
	2	2	jij-slikt-het en-jij-spuwt-het-uit,	
4	2	2	terwijl-je-ontdaan-bent van-jouw-goedheid.	
		2	3	Je-kijkt naar-de-inspectie van-een-afhankelijke
	2	2	nadat-de-stok-hem raakte,	
4	2	2	terwijl-al-zijn-mensen-geboeid-zijn in-ketens,	
		2	terwijl-de-dief-gevoerd-is naar-de-gerechtsplaats.	
	2	2	Wanneer-je-vrijgelaten-zal-zijn vóór-jouw-overste,	
4	2	2	dan-zal-je-verfoeid-zijn voor-jouw-ondergeschikten.	
		2	3	Indien-je-aanstuurt op-de-afhankelijke op-de-weg,
	2	3	moge-je-hem-dan-zien, opdat-je-je-ver-weg-zou-houden van-zijn-bezittingen.	

2.2.3 Grammaticale commentaar⁴²

De letters die verwijzen naar een commentaar, heb ik opgenomen in de transliteratie in de bijlage (zie p. 24), om zo de metrische weergave in de transliteratie hierboven niet te verstoren.

⁴²In dit onderdeel wordt meermaals verwezen naar een aantal vertalingen en interpretaties. Deze zullen niet steeds in aparte voetnoten vermeld worden, aangezien het toch steeds verwijzingen naar dezelfde pagina's zijn: BRUNNER, H., *Altägyptische Weisheit: Lehren für das Leben*, Zürich 1988, p. 246 en p. 479; BRUNNER-TRAUT, E., *Lebensweisheit der alten Ägypter*, Freiburg 1985, p. 144; BUDGE, E.A.W., *The Teaching of Amen-em-apt, Son of Kanekht*, Londen 1924, p. 159–161; ERMAN, A., *Das Weisheitsbuch des Amen-em-ope*, in: OLZ 27 (1924), p. 246–247; GRIF-FITH, F. LL., *The teaching of Amenophis the son of Kanakht. Papyrus B.M. 10474*, in: JEA 12 (1926), p. 210–211; IVERSEN, E., *Amenemope. Some suggestions*, in: ZÄS 123 (1996), p. 44–45; LANGE, H.O., *Das Weisheitsbuch des Amenemope*, Kopenhagen 1925, p. 73–76; LICHTHEIM, M., *Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom*, Berkeley – Los Angeles – Londen 1976, p. 154–155 en 162–163; SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen zur Lebenslehre des Amenope (MÄS 23)*, München 1972, p. 88–90 en SIMPSON, W.K., *The Instruction of Amenemope*, in: SIMPSON, W.K., *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven – Londen 1972, p. 253–254. Andere, occasionele referenties zullen wel verder in de voetnoten vermeld worden.

(a) 'iemand van lage afkomst, arme; afhankelijke' (*WB V*, 248,1). De term duidt in het algemeen iemand aan die tot de laagste sociale klassen behoort.⁴³ Dit is op verschillende manieren geïnterpreteerd door de vertalers: Brunner-Traut vertaalt de term met 'bedelaar', Griffith denkt dat de termen *twj* (waar het in dit hoofdstuk over gaat) en *sr* (waar het volgende hoofdstuk over handelt) mogelijk ook een morele betekenis hebben: gemeen ↔ nobel, en ook Iversen redeneert in die richting: het woord *twj* zou hier gebruikt worden als beschrijving van een persoonlijk kenmerk (vgl. in het Nederlands bv. de term 'kleinburgerlijk'). Hier verkies ik toch de algemene term 'afhankelijke', omdat de andere vertalingen reeds op verdere interpretatie van deze passage berust, en die is niet zo duidelijk.

(b) *sn* 'hindernis, obstructie' (*WB IV*, 506,7 en *Lesko II*, 129), reeds gesuggereerd door Griffith, lijkt in deze context aannemelijker, hier echter als het woord voor 'storm' gespeld.

(c) *hty.t* 'keel' (*WB III*, 181,4 en *Lesko I*, 335), de hier gebruikte spelling is verder enkel uit de Grieks-Romeinse periode bekend.

(d) volgens Griffith mogelijk een synoniem van *sry.t* 'hoest' (*WB IV*, 192,19 en *Lesko II*, 57). Uit de context kan men afleiden dat dit substantief hier zoiets als 'braken, braakneigingen' moet betekenen.⁴⁴

(e) het suffix *f* in *shpr=f* kan op twee manieren geïnterpreteerd worden: (1) als verwijzend naar *nkt* (dat grammaticaal gezien mannelijk enkelvoud is, al vertaalt men het meestal in het meervoud), i.e. 'hij (nl. de arme) verkrijgt het (nl. zijn bezittingen)', zo Erman, Griffith, Shirun-Grumach en Brunner; (2) reflexief, waarbij het dan verwijst naar het subject van de zin, i.e. 'hij (nl. de arme) stelt zichzelf voor', zo Lange en Iversen.

(f) hier intransitief gebruikt: 'zondigen' (*WB IV*, 207,3). Shirun-Grumach vertaalt dit hier met "verkürzen", Simpson met "slip back", maar dit maakt de passage er niet duidelijker op.

(g) Iversen schijnt hier een Temporalis te lezen (*m-dr*^{PROSP} *sdm=f*, nl. "when the bad is preferred..."). Hierbij heb ik echter twee bedenkingen: (1) er is hier geen *sdm=f*-vorm aanwezig (wat hij als subject beschouwt, staat immer vóór het werkwoord i.p.v. erachter); (2) een Temporalis kan enkel in het begin van een zin staan als het voorafgegaan wordt door *ir*,⁴⁵ dus kan het niet een nieuwe zin inleiden zoals hij vertaalt. De schrijfwijze ⁴⁶ komt vaak voor in 'De leer van Amenemope',⁴⁷ en wel als variant van (1) de prepositie *m-dr* ('wegens', als conjunctie 'als, wanneer') of (2) de vetitief van *rdi*, nl. . De prepositie *m-dr* (*WB V*, 594,1 en *Lesko I*, 172) komt ook wel voor als een alternatieve schrijfwijze van *m-di* 'bij, door' (*WB II*, 176,14 en *Lesko I*, 171), zo hebben ook Griffith en Shirun-Grumach deze passage vertaald ("durch Widersetzlichkeit wird..."). Het probleem met deze interpretatie is wel dat we dan moeten veronderstellen dat de zin begint met een bijwoordelijke bepaling die *niet* ingeleid wordt door het partikel *ir*: dit is een zeldzaam, hoewel niet onmogelijk, verschijnsel.⁴⁸

(h) voor dit woord vindt men twee verschillende interpretaties: (1) 'zwak worden' (*WB V*, 380,6; *Lesko II*, 230 geeft 'zwak zijn' met een verwijzing naar Lichtheims vertaling),⁴⁹ zo ook vertaald door Shirun-Grumach; (2) Iversen stelt voor hier het werkwoord *tni* 'onderscheiden, de voorkeur geven aan' (*WB V*, 375,23) te lezen. In zijn interpretatie van deze zin past deze vertaling wel, maar zie mijn bezwaren hierbij in de vorige opmerking.

(i) *wn(n)=k* (op r. XIV, 13)... *iw=k* (op r. XIV, 14)... is te interpreteren als (1)^{PROSP} *wn(n)*,

⁴³HELCK, W., *Das Dekret des Königs Haremhab*, in: ZÄS 80 (1955), p. 134, voetnoot 3.

⁴⁴Zie WESTENDORF, W. en VON DEINES, H., *Wörterbuch der Medizinischen Texte vol. 2 (Grundriss der Medizin der alten Ägypten VII 2)*, Berlin 1962, p. 773–775 voor een grondige bespreking van het woord *sry.t*.

⁴⁵JUNGE, F., *LEG*, §5.4.2(1).

⁴⁶In Lange's hiërogliefische transcriptie komt in deze schrijfwijze ook wel voor i.p.v. , maar aangezien deze twee tekens in het hiërogliefisch vaak vrij sterk op elkaar lijken, mogen we dit m.i. wel beschouwen als dezelfde schrijfwijze.

⁴⁷ERMAN, A., *NG*, §664/665.

⁴⁸LOPRIENO, A., *Ancient Egyptian: a linguistic introduction*, Cambridge 1995, p. 156.

⁴⁹Al heeft Lesko ook zijn twijfels bij deze vertaling, want er staat een vraagteken bij.

i.e. ‘je zal... zijn, terwijl/aangezien je...’ (Brunner en Lichtheim) of (2) als ‘Wechselsatz’⁵⁰: ‘indien/wanneer je..., dan zal je...’ (Griffith, Shirun-Grumach en Iversen).⁵¹ Bij de tweede interpretatie lijkt de gegeven volgorde van de zinnen mij enigszins vreemd, ‘(a) verward zijn in rapporten → (b) mislukt zijn voor de overste’ lijkt me een meer voor de hand liggende oorzaak-gevolgrelatie dan omgekeerd. Als men de eerste interpretatie volgt, moet men echter aannemen dat de prospectieve *sdm=f* hier gebruikt wordt in een soort toekomstvoorspelling,⁵² maar in zo’n context zou men eerder een (objectief) Futurum III *iw=f r sdm* verwachten. Toch lijkt deze interpretatie me qua betekenis aannemelijker te zijn.

(j) zie Lesko I, 92 voor dit woord.

(k) ----- staat hier voor de prepositie *m*, die de oorzaak of het werktuig van iets kan aanduiden (‘afweren met slagen’).⁵³

(l) letterlijk: ‘het vullen van de mond <met> groot brood’. *mh* is hier een infinitief, en er moet een prepositie verondersteld worden (meestal *m*, deze prepositie wordt geregeld niet uitgeschreven in het Nieuwegyptisch) om aan te geven waarmee iets gevuld wordt.⁵⁴ Een andere mogelijkheid is om *mh* hier als een participium te beschouwen, waarbij het lidwoord *pj* dan fungeert om de vocatief aan te duiden: “O filler of the mouth with a large bite of bread, you...” (Simpson).

(m) *hy n twj* wordt meestal vertaald met ‘controleur van de *twj*’. Of de *hy n twj* dan iemand is die de *twj* controleert of een controleur die behoort tot de categorie van de *twj* is niet duidelijk. ‘Controleur’ is echter geen correcte vertaling: het woord *hy* is een vrouwelijk abstractum en betekent ‘inspectie(dienst), controle(dienst)’ (WB III, 37 en Lesko I, 300).

(n) ‘raken, zich aansluiten’ (WB V, 453,6 en Lesko II, 247–248). Iversen denkt eerder aan een betekenis als ‘geschikt zijn voor’ door vergelijking met het Koptische **Ἐῤῥῶλε** (zie Crum, p. 414B: kwalitatief ‘be fitting, appropriate’), en zo ‘verdienen’ (“a tua-inspector / who deserves the stick”). Voor zo’n vertaling zou ik wel eerder een circumstantieel Praesens I *iw=f dmi* verwachten i.p.v. een circumstantiele preteritale *sdm=f* waarvan *šbd* het subject is. Of men moet *iw=s dmi šbd* translitereren, waarbij het suffix *=s* verwijst naar het vrouwelijke *hy* (cfr. supra), maar dan verkrijgt men toch nog een iets andere vertaling dan die van Iversen (‘De inspectie van een afhankelijke, die de stok verdient’), tenzij men inspectie hier begrijpt als ‘inspecteur’.

(o) dit is wellicht de meest duistere zin van het gehele hoofdstuk.⁵⁵ Griffith leest $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---}$ als het vraagwoord $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---}$ *mit* ‘welke; waar’ (Lesko I, 181) en vertaalt “and where (?) is the executioner?”. Ook Erman heeft dit zo geïnterpreteerd in zijn *Neuägyptische Grammatik*.⁵⁶ Een meer gangbare spelling van het woord is $\text{---} \text{---} \text{---}$. Het wordt steeds gecombineerd met een substantief en betekent dan ‘welke; wat voor een?’ De schrijfwijze hier is dan ongetwijfeld beïnvloed door het werkwoord *tjy*, wat ook verder in deze tekst nog eens voorkomt (r. XVIII, 2). Lichtheim ziet het als een (weliswaar vreemde) schrijfwijze voor het werkwoord *itj* of *tjy* (“and he is led to the executioner”), en ook Shirun-Grumach leest dit woord zo. Iversen tenslotte poneert dat --- (dat de klankwaarde *mi* kan hebben in bepaalde woorden)⁵⁷ een schrijffout kan zijn voor --- , onder invloed van het volgende woord, en hij vertaalt “who is like a thief (to be) dragged to the scaffold”. Simpson vertaalt “Who is to have the execution?”, maar door de

⁵⁰JUNGE, F., *LEG*, §6.2.2(1).

⁵¹Zo ook in r. XV, 4–5 hieronder. Ook in r. XIV, 9–10 en r. XV, 6–7 komt deze constructie voor, maar dan zonder een vorm van het werkwoord *wnn*.

⁵²JUNGE, F., *LEG*, §3.4.2(1), het daar gegeven voorbeeld *mwt=f n pj mzh* is echter niet zo overtuigend, aangezien het evengoed als een adverbiale zin kan geïnterpreteerd worden: ‘Zijn dood is/zal zijn wegens de krokodil’.

⁵³ERMAN, A., *NG*, §605(11) en §608.

⁵⁴ERMAN, A., *NG*, §607.

⁵⁵Zoals Lange al opmerkte op p. 76 in zijn tekstuitgave: “Ich verstehen diesen Satz nicht [...] Vielleicht ist der Sinn: welcher von ihnen, der Untergebene oder des Aufseher, verdient den Block?”. Elke vertaler heeft sindsdien wel zijn eigen interpretatie bedacht, maar heel duidelijk is deze passage nog niet.

⁵⁶ERMAN, A., *NG*, §744, in zijn vertaling in OLZ 27 had hij deze passage nog niet vertaald.

⁵⁷Zie GARDINER, A.H., *EG*, p. 491.

beperkte toelichting bij zijn vertaling is het me niet echt duidelijk hoe hij ertoe gekomen is. Brunner heeft deze zin gewoon niet vertaald in zijn boek over de wijsheidsteksten. Mogelijk zijn de tekens $\overline{\text{m}}\overline{\text{w}}$ hier overbodig en hebben we te maken met het substantief it 'dief' (WB I, 151 en Lesko, 53), gevolgd door het werkwoord $hw\text{t}$, dat als toestandsvorm in een Praesens I functioneert.

(p) de meeste vertalers zien hier een schrijfwijze voor het werkwoord $hw\text{t}$, Shirun-Grumach leest het echter als hy , wat me toch enigszins vreemd lijkt. De constructie in r. XIV, 19 – XV, 3 ($si\text{t}$ + 3 iw -zinnen) heeft zij opgevat als objectszinnen ('herkennen aan (het feit) dat...'), maar dan staat de prepositie r hier teveel. Iversen ziet deze iw -zinnen als circumstantiële zinnen die dan functioneren als descriptieve betrekkelijke bijzinnen bij $hy n tw\text{t}$, wat mij een plausibele optie lijkt (al kan het ook met circumstantiële zinnen vertaald worden). Maar zou het suffix $=f$ bij $rm\text{t}$ dan niet eerder $=s$ moeten zijn omdat het antecedent hy is, dat vrouwelijk is? Zie WB IV, 30,19 voor $si\text{t} r$ 'naar iemand kijken' en WB IV, 30,20 voor $si\text{t}$ + volgende zin 'waarnemen dat'. Iversens vertaling 'herkennen, onderscheiden van' vereist zowel een object als een prepositionele groep met r (WB IV, 30,4), wat we hier niet hebben (er ontbreekt immers een object). (q) 'bevrijden, losmaken' (gezegd van paarden en gevangenen) (WB II, 356,9 en Lesko I, 253), door Iversen geïnterpreteerd als "if you have been loose (i.e. negligent or careless in reporting it?) to your superior". Simpson vertaalt deze passage op een gelijkaardige manier: "when you are (too) free before your superior".

(r) Iversen vertaalt de uitdrukking $hr w\text{t}$ met 'by chance', een speciale vertaling die volgens hem ook in de liefdesliederen van pChester Beatty van toepassing is, hoewel hij dit niet echt kan bewijzen. Alleszins is het determinatief w hier wel vreemd, als het gewoon om het woord $w\text{t}$ 'weg' zou gaan.

2.2.4 Inhoudelijke commentaar

Naar inhoud is dit hoofdstuk in zes strofen onder te verdelen (de eerste zin functioneert als titel en staat hier dus buiten). Het hoofdstuk in zijn geheel behandelt de onaangename positie van de $tw\text{t}$, die men niet moet benijden. Mogelijk is dit zelfs te interpreteren als een aansporing om tevreden te zijn met je eigen lot.⁵⁸ Waar het hier *niet* om gaat, is een waarschuwing om de goederen van een $tw\text{t}$ te stelen (zo interpreteerde Lange dit hoofdstuk). De zes strofen behandelen achtereenvolgens de volgende onderwerpen:

- 1 Het eerste vers 'begeer niet de zaken van een afhankelijke' is te begrijpen als 'begeer niet de positie van een afhankelijke'. Het beeld van de keel betekent mogelijk dat de bezittingen van een $tw\text{t}$ amper voldoen om hem te onderhouden.⁵⁹
- 2 Deze strofe wijst eerst en vooral op de ethische bedreiging. Verschillende elementen die reeds in de voorgaande hoofdstukken aan bod kwamen (vervalsen van grensmarkeringen, begeren van naburige akkers, kwaadsprekerij, etc.) worden hier samengevat door het woord $sh\text{t}$ ('zondigen'). Door deze zaken wordt het succes onmogelijk gemaakt, hoe hard men zich ook inspant om het te bereiken.⁶⁰
- 3 Hier komen enkele nuchtere opmerkingen aan bod die voortbouwen op het slot van strofe 2: het is zeer moeilijk de welwillendheid van een wispelturige overste te verkrijgen als men eenmaal in ongenade gevallen is.

⁵⁸ GRIFFITH, F. LL., JEA 12 (1926), p. 211.

⁵⁹ SIMPSON, W.K., *The Instruction of Amenemope*, in: SIMPSON, W.K., *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven – Londen 1972, p. 253.

⁶⁰ SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*, p. 93.

- 4 In deze strofe wordt de gedachte uitgelegd dat bezittingen, verworven positie en de welwillendheid van een overste snel opnieuw verloren kunnen gaan.
- 5 en 6 De laatste twee strofes tenslotte beschrijven nogmaals de niet benijdenswaardige positie van een *twj*: zelfs als hij een opzichter is, bevindt hij zich tussen de tegenstrijdige belangen van zijn superieur en de hem toevertrouwde mensen.⁶¹ Als hij zijn mensen verdedigt, krijgt hij dezelfde straffen als hen, maar als hij teveel doet wat zijn overste hem opdraagt, valt hij in ongenade bij zijn ondergeschikten. De conclusie in de twee laatste verzen luidt dan ook dat men zich beter ver weg houdt van de *twj*.

2.2.5 Metriek en opbouw

De onderverdeling in cola volgens de theorie van Fecht is hierboven reeds gegeven, zowel in transliteratie als in vertaling.⁶² De tekst bestaat uit 24 verzen in 6 strofen. De eerste strofe bestaat uit 5 verzen, deze wordt dan gevolgd door twee strofen van 4 verzen. De vierde strofe bestaat uit 3 verzen, en wordt dan weer gevolgd door twee strofen van 4 verzen. De opbouw van de strofen 5 + 4 + 4 + 3 + 4 + 4 resulteert dus in een schema a + b + b + c + b + b, i.e. een kruising van een additieve verdeling en een alternerende verdeling. Alle strofen zijn opgebouwd uit versgroepen van 2 verzen, behalve de eerste en de vierde: die bevatten elk één deelstrofe van 3 verzen. Op dit niveau is er dus wel een bepaalde structuur waar te nemen. Als we gaan kijken naar de indeling in cola, kunnen we de volgende patronen herkennen:

strofe 1	3,2	strofe 4	2,2,2
	2,2,2		
strofe 2	3,2	strofe 5	3,2
	2,2		2,2
strofe 3	2,2	strofe 6	2,2
	3,2		3,3

De indeling 2,2,2 komt enkel voor in de eerste en de vierde strofe, de eerste strofe heeft wel nog een versgroep 3,2 ervoor. In de tweede en de derde strofe zien we een opeenvolging 3,2; 2,2 en 2,2; 3,2: een mooi voorbeeld van een centrerende opbouw a + b + b + a. Ook de vijfde en de zesde strofe zouden dit patroon vertonen, als het laatste vers 2 cola i.p.v. 3 zou gehad hebben.

Maar wat is nu het belang van de getalsymboliek in deze tekst? Het getal 6 (totaal aantal strofen) heeft géén speciale symbolische waarde en ook 24 (totaal aantal verzen) is niet direct te herleiden tot een heilig getal. Het aantal cola in elke strofe daarentegen vertoont wél enige symbolische relevantie: 11 + 9 + 9 + 6 + 9 + 10. Hier duikt driemaal het heilige getal 9 op, dat als meervoud van het meervoud (3x3) de totaliteit uitdrukt.⁶³ Als het laatste vers één colon minder zou gehad hebben, dan zou dit ook hier een mooier beeld geven: tweemaal twee strofen van 9 cola, voorafgegaan door een strofe van 11 (5 + 6) respectievelijk 6 cola.

⁶¹SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*, p. 93. Voor deze interpretatie moet men aannemen dat met *hy n twj* wel degelijk een opzichter behorende tot de sociale klasse van de *twj* bedoeld wordt. Vertaalt men het als 'inspectie van de *twj*', dan worden in strofe 5 misschien de onaangename gebeurtenissen beschreven die kunnen voorvallen tijdens de controle van de *twj*.

⁶²De eerste metrische analyse van deze passage is te vinden in bijlage bij SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*. De onderverdeling die op p. 6 gegeven is en hier verder besproken wordt, komt grotendeels overeen met deze analyse.

⁶³GOEDICKE, H., *Symbolische Zahlen*, in: *LÄ VI*, p. 128.

Op het eerste zicht lijkt de theorie van Fecht dus wel vrij goed toepasbaar op deze tekst. Er is echter één groot bezwaar tegen in te brengen: om tot enige regelmaat in de opbouw van de tekst te komen, moet men onvermijdelijk een aantal verspunten negeren of toevoegen. Zo dienen (bijna) alle verzen volgens Fecht uit twee of drie cola te bestaan: toch komen in dit hoofdstuk twee verzen van 4 cola voor als we de oorspronkelijke indeling (afgaande op de verspunten) handhaven: r. XIV, 7 en r. XIV, 17, nl. het derde vers van de eerste strofe en het eerste vers van de vierde strofe. Twee zulke uitzonderlijke verzen op een totaal van (in deze indeling) 22 verzen is toch ook niet zo zeldzaam als Fecht laat uitschijnen.⁶⁴ Hij stelt dat een vers van 4 cola ook niet inhoudelijk ontleedbaar mag zijn in twee verzen met twee cola: als dat wél het geval is, moet men dit vers opdelen om deze uitzonderingen op zijn theorie te minimaliseren. Foster heeft er echter op gewezen dat de verspunten bij de teksten die in verschillende kopieën overgeleverd zijn, in alle kopieën consequent op dezelfde plaats voorkomen.⁶⁵ Deze verspunten afdoen als een 'fout van de schrijver' ten behoeve van een metrische analyse is dus niet gerechtvaardigd. We moeten uitgaan van de originele indeling in verzen die overgeleverd is, zonder allerlei aanpassingen.

Als we de theorie van Burkard volgen voor de analyse van dit hoofdstuk, krijgen we een iets andere indeling door het handhaven van de verspunten. We zien dan een opeenvolging van 11 versgroepen van elk 2 verzen, op basis van het thought couplet. De zes strofen bestaan dan respectievelijk uit 4, 4, 4, 2, 4 en 4 verzen. Dat er twee verzen voorkomen met 4 cola is niet zo'n probleem,⁶⁶ de afbakening van betekenseenheden is immers belangrijker dan het aantal cola in elk vers. Maar de toepassing van het thought couplet is natuurlijk niet het enige middel om een literaire tekst vorm te geven. Daarnaast zijn er nog een aantal andere stijlfiguren gebruikt, ook die worden hieronder in meer detail besproken per strofe. Eerst geef ik hier nog een weergave van de transliteratie, met de indeling in thought couplets, een aanduiding van de verschillende stijlfiguren (en andere structurerende elementen) die hieronder zullen besproken worden door ze te onderlijnen en een nummering van de strofen, versgroepen en verzen om er gemakkelijker naar te kunnen verwijzen. Het eerste vers van het hoofdstuk (*hw.t-mh. 12*) heb ik buiten beschouwing gelaten, omdat het meer een functie heeft in de tekst in zijn geheel dan in dit hoofdstuk alleen.

$$1 \left\{ \begin{array}{l} 1 \left\{ \begin{array}{l} 1 \underline{m-iri skn r nkt n tw} \bullet \\ 2 \underline{mtw=k hkr r t=f} \bullet \end{array} \right. \\ 2 \left\{ \begin{array}{l} 3 \underline{ir nkt n tw} \underline{sw <m> sn' r hty.t} \bullet \\ 4 \underline{sw iri shy r 's's} \bullet \end{array} \right. \end{array} \right.$$

$$2 \left\{ \begin{array}{l} 3 \left\{ \begin{array}{l} 5 \underline{i-iri=f shpr=f m 'nh.w n 'd} \bullet \\ 6 \underline{iw ib=f sh} \underline{m h.t=f} \bullet \end{array} \right. \\ 4 \left\{ \begin{array}{l} 7 \underline{m-dr p} \underline{rkw tni(.w) p} \underline{mnh} \bullet \\ 8 \underline{whi bin nfr} \bullet \end{array} \right. \end{array} \right.$$

⁶⁴FECHT, G., MDAIK 19 (1963), p. 61.

⁶⁵FOSTER, J.L., JNES 34 (1975), p. 7.

⁶⁶BURKARD, G., ProblÄg 10 (1996), p. 457.

- $$\begin{array}{l}
 3 \left\{ \begin{array}{l}
 5 \left\{ \begin{array}{l}
 9 \quad \underline{wn(n)=k} \quad \underline{whi.ti} \quad m-b \, \text{h} \quad \underline{hry=k} \bullet \\
 10 \quad \underline{iw=k} \quad \underline{wi\text{'}(w)i\text{'}.ti} \quad m \quad n \, \text{y=k} \quad \underline{sdd(.w)} \bullet
 \end{array} \right. \\
 6 \left\{ \begin{array}{l}
 11 \quad \underline{n \, \text{y=k}} \quad \underline{sunwn} \quad \underline{st} \quad \underline{hsf} \quad m \quad \underline{shwr} \bullet \\
 12 \quad \underline{n \, \text{y=k}} \quad \underline{sn-t\text{'}} \quad m \quad \underline{knkn} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right. \\
 \\
 4 \left\{ \begin{array}{l}
 7 \left\{ \begin{array}{l}
 13 \quad \underline{p\text{'}} \quad \underline{mh} \quad r \, \text{'} < m > \quad t \, \text{'}} \quad 'm=k \quad sw \quad \underline{bsi=k} \quad sw \bullet \\
 14 \quad \underline{iw=k} \quad \underline{sw.ti} \quad m \quad p \, \text{y=k} \quad \underline{nfr} \bullet
 \end{array} \right. \\
 \\
 5 \left\{ \begin{array}{l}
 8 \left\{ \begin{array}{l}
 15 \quad \underline{i-iri=k} \quad \underline{si\text{'}} \quad r \quad \underline{hy} \quad n \quad \underline{tw\text{'}} \bullet \\
 16 \quad \underline{iw} \quad \underline{dmi} \quad sw \quad \underline{šbd} \bullet
 \end{array} \right. \\
 9 \left\{ \begin{array}{l}
 17 \quad \underline{iw} \quad \underline{rmt=f} \quad nb \quad \underline{md\text{'}} \quad m \quad \underline{p\text{'}} \bullet \\
 18 \quad \underline{iw} \quad \underline{i\text{'}} \quad \underline{hwi} \quad < r > \quad \underline{nm.t} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right. \\
 \\
 6 \left\{ \begin{array}{l}
 10 \left\{ \begin{array}{l}
 19 \quad \underline{wn(n)=k} \quad \underline{ntf.ti} \quad m-b \, \text{h} \quad \underline{hry=k} \bullet \\
 20 \quad \underline{iw=k} \quad \underline{hbd} \quad n \quad \underline{smd.t=k} \bullet
 \end{array} \right. \\
 11 \left\{ \begin{array}{l}
 21 \quad \underline{i-iri=k} \quad \underline{iri} \quad hm \quad r \quad \underline{tw\text{'}} \quad hr \quad \underline{w\text{'}.t} \bullet \\
 22 \quad \underline{ptr=k} \quad sw \quad \underline{mtw=k} \quad \underline{twr} \quad r \quad \underline{h.wt=f} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right.
 \end{array}$$

- 1 Het eerste verspaar bevat een synoniem parallellisme: beide verzen drukken dezelfde gedachte uit. Het tweede verspaar bevat een synthetisch parallellisme: het tweede vers (braakneigingen veroorzaken) legt het eerste verder uit (obstructie voor de keel). Dit verspaar bestaat trouwens uit een vergelijking (wat zeer duidelijk blijkt uit een letterlijke vertaling van deze zin: '...ze zijn *als* een obstructie...'): de zaken van een afhankelijke worden vergeleken met een obstructie in iemands keel die hem doet kokhalzen. Dat beide versgroepen bij elkaar horen en zo een strofe vormen, blijkt niet alleen uit de inhoud, maar komt ook formeel tot uiting door de herhaling van de woordgroep *nk.t n tw\text{'}* in het eerste en het derde vers.
- 2 Het derde verspaar bevat een synthetisch parallellisme, en het vierde een synoniem parallellisme: i.p.v. *p\text{'} rk\text{'}* in vers 7 staat *bin* in vers 8, en i.p.v. *p\text{'} mn\text{'}* in vers 7 staat *nfr* in vers 8. Deze woorden zijn ook vier voorbeelden van een abstractum pro concreto: i.p.v. concrete begrippen (bv. 'de slechte man') gebruikt men abstracta (zoals 'vijandigheid' en 'slechtheid') om dezelfde gedachten uit te drukken. Deze stijlfiguur is vrij zeldzaam in de Egyptische literatuur, en komt vooral voor in het genre van de wijsheidsteksten (zoals hier).⁶⁷
- 3 Het vijfde verspaar bevat een synthetisch parallellisme (het tweede vers legt uit waarom de aangesprokene zal falen bij zijn overste), en het zesde een synoniem parallellisme. In het zesde verspaar vinden we ook een anafoor (herhaling van een woord(groep) aan het begin van twee opeenvolgende verzen), nl. *n \, \text{y=k} / n \, \text{y=k}* en een ellips van de woordgroep *st hsf* in het midden van vers 12: hier wordt uiteraard bedoeld 'jouw buigingen (zijn beantwoord) met slagen', maar op grond van het vorige vers is de betekenis even duidelijk met weglating van het werkwoord in dit vers.

⁶⁷GUGLIELMI, W., ProblÄg 10 (1996), p. 487.

- 4 Het zevende verspaar bevat een synthetisch parallellisme en vormt op zich een (kortere) strofe.
- 5 Het achtste en het negende verspaar vormen een synthetisch parallellisme, en dit is hier een voorbeeld van een parallellisme dat zich niet over twee maar over vier verzen uitstrekt. Het eerste vers wordt verder uitgewerkt door de drie volgende verzen, en het is onmogelijk om de twee laatste verzen als een onafhankelijk verspaar te beschouwen. De afhankelijkheid van de drie laatste verzen t.o.v. het eerste vers weerspiegelt zich ook overduidelijk in de vorm ervan: ze worden immers alledrie ingeleid door het circumstantiële partikel *iw*. Opvallend is verder de nominale werkwoordsvorm *i-iri=k* in het begin van de strofe: ook de tweede strofe werd reeds ingeleid door zo'n vorm (zij het daar met een *f*-suffix).
- 6 Het tiende verspaar vormt een antithetisch parallellisme: het tweede vers gebruikt tegen-gestelde beelden van het eerste vers (vrijgelaten ↔ verfoeid), wat duidelijk blijkt uit de antoniemen *hry* 'overste' en *smd.t* 'ondergeschikten' aan het einde van de verzen. Het laatste verspaar tenslotte bevat een synthetisch parallellisme. Ook de inleidende werkwoordsvorm $wn(n)=k$ van deze strofe kwamen we reeds tegen in de derde strofe. Deze twee verzen bevatten een nog grotere gelijkenis dan de inleidende verzen van de tweede en de vierde strofe: het enige verschil is het gebruikte werkwoord in de structuur $wn(n)=k$ *sdm.ti m-b }h hry=k: whi* resp. *ntf*.

Dit leidt tot de conclusie dat de verdeling van het hoofdstuk in strofen volgens het volgende schema is opgesteld: a + (b + c) + d + (b + c). Deze indeling is niet alleen in de inhoud te zien (elke strofe behandelt immers een eigen, welomschreven onderwerp), maar ook in de grammaticale vormen die elke strofe inleiden: (a) vetitief; (b) $^{nom}i-iri=f$; (c) $^{prosp/nom}wn(n)=k$; (d) *p } +* infinitief. Ook tussen het allereerste en het allerlaatste vers van dit hoofdstuk bestaat er een nauwe band. Weliswaar wordt hier niet exact dezelfde bewoording gebruikt, maar beide verzen hebben wel quasi dezelfde betekenis ('wees niet hebzuchtig naar de zaken van een afhankelijke' ~ 'houd je ver weg van zijn bezittingen'), zodat het me toch gerechtvaardigd lijkt hier van een inclusio te spreken.⁶⁸ De woordgroep *nkt n tw }* in vers 1 wordt dan herhaald door *b.wt=f* in vers 22 en *m-iri skn* in vers 1 door *mtw=k twr* in vers 22.

⁶⁸GUGLIELMI, W., *ProblÄg* 10 (1996), p. 473.

2.3 Hoofdstuk 12 (XV, 8 – 18)

2.3.1 Transliteratie en structuur

1	{	1	{	1	<i>hw.t-mh-12</i> •	C1/C5	
				2	{		
					3	<i>m-iri-ʒʹf r-b.wt n-sr</i> •	N12; I1; E2
					3	<i>m-di.t-mh-rʒ <m>-t-ʹʒ m-wstrw</i> •	N12; I1/C1; A1
				2	{		
					2	<i>ir-di=f-tw r-rwd.tw-b.wt=f</i> •	H1/N3; I1/N4
					2	<i>msdi-pʒy=f wdʒ-pʒy=k</i> •	N12; N1
				2	{		
					2	<i>m-iri-tʒy-rʒ m-pʒ-šm(m)</i> •	N12; I1/K1
					2	<i>mtw=k-snsn-n=k s-rk</i> •	N3/N9; C1
				2	{		
					3	<i>ir-hʒb.tw=k r-hni(.t)-dhʒ • msdi-pʒy=s-mʹdʒ</i> •	H1/N4; I1/E1; N12/K1
					3	<i>ir-tni.t(w)-s m-wpw.t-hwr • tm-whm-hʒb=f</i>	H1/N4; I1/G1; N17/N11
1	{	1	{	3	<i>r-ky sp ʹn</i> •	I1; B1; A1	

2.3.2 Vertaling

1	{	1	{	1	<u>12^e-hoofdstuk.</u>	
				2	{	
					3	Wees-niet-begerig naar-de-bezittingen van-een-magistraat,
					3	en-laat-niet-toe-dat-de-mond-zich-vult met-een-groot-brood op-een-opzichtige manier.
				2	{	
					3	Indien-hij-jou-aanstelt zodat-zijn-bezittingen-beheerd-worden,
					2	veracht-dan-het-zijne, zodat-het-jouwe-wel-zal-varen.
				2	{	
					2	Converseer-niet met-het-heethoofd,
					2	en-verbind-jezelf-niet met-een-vijandige-man.
				2	{	
					3	Indien-je-wordt-gezonden om-stro-te-transporteren, blijf-dan-weg-van-haar-laadkist.
					3	Indien-een-man-wordt-opgemerkt in-een-verachtelijke opdracht,
						dan-zal-hij-niet-nog-eens-gezonden-worden.
1	{	1	{	3	Naar-een-andere gelegenheid opnieuw.	

2.3.3 Grammaticale commentaar⁶⁹

De letters die verwijzen naar een commentaar, heb ik opgenomen in de transliteratie in de bijlage (zie p. 25), om zo de metrische weergave in de transliteratie hierboven niet te verstoren.

(a) is weer op twee manieren te interpreteren: (1) *m-dr^{PROSP} mh rʒ*, i.e. een Temporalis (Lange, Erman) of (2) *m-inf di.t^{subj} mh rʒ*, i.e. een negatieve causatieve imperatief gevolgd door een objectszin: ‘laat niet toe dat de mond zich vult <met> groot brood’ (Shirun-Grumach, Simpson). Simpson vult bij *rʒ* nog een suffix 2^e pers. mann. enk. aan: “Do not fill (your) mouth. . .”, wat wel zin maakt in samenhang met zijn interpretatie van de gelijkaardige passage

⁶⁹In dit onderdeel wordt meermaals verwezen naar een aantal vertalingen en interpretaties. Deze zullen niet steeds in aparte voetnoten vermeld worden, aangezien het toch steeds verwijzingen naar dezelfde pagina’s zijn: BRUNNER, H., *Altägyptische Weisheit: Lehren für das Leben*, Zürich 1988, p. 247 en p. 479; BUDGE, E.A.W., *The Teaching of Amen-em-apt, Son of Kanekht*, Londen 1924, p. 161; ERMAN, A., *Das Weisheitsbuch des Amen-em-ope*, in: OLZ 27 (1924), p. 247; GRIFFITH, F. LL., *The teaching of Amenophis the son of Kanakht. Papyrus B.M. 10474*, in: JEA 12 (1926), p. 212; LANGE, H.O., *Das Weisheitsbuch des Amenemope*, Kopenhagen 1925, p. 77–79; LICHTHEIM, M., *Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom*, Berkeley – Los Angeles – Londen 1976, p. 155 en 163; SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen zur Lebenslehre des Amenope (MÁS 23)*, München 1972, p. 95–96 en SIMPSON, W.K., *The Instruction of Amenemope*, in: SIMPSON, W.K., *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven – Londen 1972, p. 254. Andere, occasionele referenties zullen wel verder in de voetnoten vermeld worden.

in hoofdstuk 11 (op regel XIV, 17).

(b) $\overline{\text{rw}} \text{ } \overline{\text{d}}$: de meeste vertalers lezen hier (1) het werkwoord *rwḏ* 'beheren' (*WB II*, 413,10); (2) Shirun-Grumach ziet hier een schrijfwijze van het substantief *rwḏ* 'controleur, beheerder' (*WB II*, 413,12 en *Lesko I*, 269). In de tweede interpretatie is $\overline{\text{d}}$ wel enigzins vreemd, aangezien het niet om een vrouwelijk woord of een meervoudsvorm gaat. In de interpretatie als werkwoord zou *rwḏ* een infinitief kunnen zijn (na *r* om het doel uit te drukken, zo schijnen de meeste vertalers het te vertalen), de $\overline{\text{d}}$ dient hier dan om de status pronominalis aan te duiden,⁷⁰ waarbij de ḏ het objectssuffix is, letterlijk: 'om hen te controleren, (nl.) zijn bezittingen', hoewel een bijstelling bij een suffix misschien toch niet zo evident lijkt.⁷¹ Een aannemelijkere optie lijkt me dan ook om hier een passieve subjunctieve *sḏm=f* met *b.wt=f* als grammaticaal subject te lezen: 'Indien hij jou plaatst *zodat* zijn bezittingen beheerd worden'. Maar het is ook niet helemaal uit te sluiten dat we hier gewoon te maken hebben met een slordige orthografie voor het substantief *rwḏ* (zoals in Shirun-Grumachs interpretatie). Als men ook de metrische analyse van dit hoofdstuk volgens Fechts regels in acht neemt, lijken de interpretaties van *rwḏ* als substantief of subjunctieve *sḏm=f* aannemelijker dan die als infinitief met objectssuffix, hierop kom ik later nog terug.

(c) Lange leest hier $\text{ḏ} \text{ } \text{w} \text{ } \text{r} \text{ } \text{m}$, i.e. 'stelen met' (*WB V*, 350 en *Lesko II*, 224), en ook Erman beschouwt $\overline{\text{ḏ}} \text{ } \text{w} \text{ } \text{r} \text{ } \text{m}$ als een afwijkende schrijfwijze van *ḏrm*, die enkel in 'De leer van Amenemope' schijnt voor te komen.⁷² Een andere mogelijkheid is om dit als $\text{ḏ} \text{ } \text{r} \text{ } \text{m}$ te lezen (Griffith, Shirun-Grumach en Lichtheim), letterlijk weer te geven als 'een deel nemen met' (zie *WB V*, 346,1 en *Lesko II*, 224 / *WB II*, 392,2), vandaar 'converseren, omgaan met'. De schrijfwijze van het werkwoord *ḏy* is dan beïnvloed door het woord $\text{ḏ} \text{ } \text{y}$ 'jonge vogel' (*WB V*, 339,14 en *Lesko II*, 223). Qua betekenis lijkt deze interpretatie beter te passen in het parallelisme met het volgende vers ('converseer niet... / verbroeder je niet...')

(d) Ook deze passage is op twee zeer verscheiden manieren geïnterpreteerd: (1) meestal beschouwt men *hni* als werkwoord 'varen, transporteren' (*WB III*, 374,18 en *Lesko I*, 382) gevolgd door het substantief *dhj* 'stro' (*WB V*, 481,1 en *Lesko II*, 254); (2) Erman meende hier het substantief *hnt* 'vaart' (*WB III*, 375,5) te lezen, gevolgd door het adjectief $\text{d} \text{ } \text{h} \text{ } \text{r}$ 'bitter' (*WB V*, 482,19 en *Lesko II*, 254, dat later ook wel $\text{d} \text{ } \text{h} \text{ } \text{r}$ gespeld wordt), en ook Shirun-Grumach verkiest deze interpretatie. Voor de inhoud maakt dit niet zo'n groot verschil, en voor het aantal cola in dit vers evenmin.

(e) $\text{ḏ} \text{ } \text{w} \text{ } \text{r} \text{ } \text{m}$ wordt door Lange en Griffith vertaald als 'maat' (*WB II*, 186,15), de betekenis van de zin is dan zoiets als 'laat de opmeting van het graan aan iemand anders over'. Het woord duidt echter een maat voor dadels aan, niet voor graan. In een korte bespreking van een aantal passages waarin het woord voorkomt⁷³ beargumenteert Gardiner (1) dat het woord *m'dj* dient gelezen te worden (i.e. ḏ is hier –uitzonderlijk– géén syllabische schrijfwijze voor het *m*-foneem) en (2) dat de basisbetekenis 'mand voor dadels' is, waaruit afgeleide betekenissen zoals 'maat' en zelfs 'winst' voorkomen. In *Lesko I*, 219 vinden we wel een gelijkaardig woord $\text{ḏ} \text{ } \text{w} \text{ } \text{r} \text{ } \text{m}$ dat hij vertaalt als 'measure; basket'. Misschien is dit hier een aanduiding voor de opbergplaats van het graan op het schip (zoals ook Lichtheims vertaling 'container' suggereert), al blijft de associatie met graan i.p.v. dadels vreemd. Ook Brunner weet geen passende verklaring voor deze zin: alleszins moet de betekenis zijn dat men ijverig en correct dient te handelen als men op een dienstreis is.

(f) een gelijkaardig woord kwam reeds in het vorige hoofdstuk voor (zie commentaar (h) hierboven op pagina 8). Het Wörterbuch geeft 'verbum unklarer Bedeutung mit Bezug auf Antwort

⁷⁰ JUNGE, F., *LEG*, §2.2.3(1).

⁷¹ JUNGE, F., *LEG*, §2.1.4(1) en GARDINER, A.H., *EG*, §90 geven hier wel een voorbeeld van, maar of een appositie ook mogelijk is bij een objectssuffix van een infinitief, kan op basis van deze voorbeelden nog niet aangenomen worden.

⁷² ERMAN, A., *NG*, §620.

⁷³ GARDINER, A.H., *The word m'dj and its various uses*, in: *JEA* 26 (1941), p. 157–158.

oder Auftrag’ (*WB V*, 380,7). Lange vertaalt ‘falen’, Griffith en Lichtheim vertalen met ‘opmerken, observeren’, wat ongeveer hetzelfde is als Iversens voorstel ‘onderscheiden’ in de vorige passage (zie ook *WB V*, 375,27). Shirun-Grumach beredeneert op basis van de context een betekenis ‘terughoudend, afwachtend (zijn)’. In deze context lijkt ‘opmerken’ echter prima te passen, en ook het determinatief 𐎗 ondersteunt deze interpretatie (in tegenstelling tot de vorige passage, waar enkel het determinatief 𐎗 werd gebruikt).

(g) De werkwoordsvorm $tm\ whm\ h\text{ }b=f$ moet hier een prospectieve $s\text{ }dm=f$ zijn, als negatieve doelzin gebruikt, letterlijk: ‘opdat het herhalen hem niet zou zenden’, waarbij tm gevolgd wordt door de infinitief $h\text{ }b$ met een objectssuffix. tm wordt immers gebruikt ter negatie van een prospectieve $s\text{ }dm=f$ en verschillende werkwoordsvormen waarin een infinitief voorkomt (bv. circumstantieel Praesens I, conjunctief),⁷⁴ en enkel de eerste optie lijkt hier mogelijk. Zo’n zin in de apodosis van een conditionele zin lijkt weliswaar vreemd, maar de prospectieve $tm=f\ s\text{ }dm$ kan soms een ietwat afgezwakte betekenis hebben, waarbij de vorm niet zo sterk een doel uitdrukt, maar eerder de betekenis ‘en hij zal niet horen’ heeft.⁷⁵ Dit lijkt in deze context wel te passen: alleszins moet er in de apodosis van een conditionele zin een futurische betekenis bedoeld zijn, en een vertaling als doelzin is hier onmogelijk, omdat er dan geen apodosis meer volgt (*‘Indien een man wordt opgemerkt in een verachtelijke opdracht, opdat hij niet opnieuw zou gezonden worden naar een andere gelegenheid.’).

(h) Reeds Griffith merkte op dat in deze laatste regel opvallend veel woorden voor ‘herhaling’ na elkaar worden gebruikt ($whm - ky\ sp - 'n$). Lange verwijst naar andere passages waarin dit voorkomt, en vertaalt ‘ n ’ alsof het betrekking heeft op whm . Shirun-Grumach komt op basis van haar analyse van ‘De leer van Amenemope’ in zijn geheel tot de conclusie dat $r\ ky\ sp\ 'n$ los van de rest van de zin moet gelezen worden, en zoiets betekent als ‘nog een andere keer’. Aangezien de voorafgaande zinnen dezelfde thematiek behandelen als r. IV, 8–9, moet deze uitdrukking dan hier (en ook in de andere passages waarin ze voorkomt) begrepen worden als ‘nog op een andere plaats behandeld’ (vgl. ‘zie onder/boven’). Maar zou men dit dan niet op een aparte versregel plaatsen? Het is nl. net zoals de aanduiding van de hoofdstukken niet iets dat tot de eigenlijke inhoud van de tekst behoort, maar eerder een aanwijzing over de structuur van de gehele tekst. Mogelijk is deze interpretatie mede ingegeven door het feit dat een metrische analyse volgens Fechts regels anders voor problemen zorgt: er zou dan een vers van één colon ontstaan (r. XV, 16), en daarom heeft Shirun-Grumach een aantal verspunten moeten negeren en een andere versindeling opgesteld. Hier kom ik nog op terug bij de bespreking van de metrie en opbouw van dit hoofdstuk hieronder.

2.3.4 Inhoudelijke commentaar

Dit hoofdstuk is waarschijnlijk in twee strofen in te delen; hoewel de samenhang tussen sommige uitspraken niet altijd even duidelijk is, zodat ook een verdeling in drie strofen mogelijk zou kunnen zijn (waarbij de tweede strofe verder in twee wordt opgedeeld). In hoofdstuk 12 wordt, parallel aan hoofdstuk 11, de positie van de beambte beschreven. Enkele passages uit hoofdstuk 11 komen hier terug, maar dan toegepast op de sr en niet op de $tw\text{ }j$.⁷⁶ De twee strofes behandelen de volgende thema’s:

- 1 In deze strofe wordt ervoor gewaarschuwd de bezittingen en de positie van een (hogere) beambte niet te begeren, en niet meer inkomsten te wensen dan men door zijn eigen positie verdient (hiervoor wordt het beeld van het brood gebruikt). Ook mag men niets

⁷⁴ERMAN, A., *NG*, §793–795.

⁷⁵ERMAN, A., *NG*, §794. De vertaling van één van de geciteerde voorbeelden is “deine Hand wird lässig und du brennst nicht (wie die Lampe)”.

⁷⁶SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*, p. 97.

trachten te stelen als men is aangesteld om de bezittingen van een hogere beambte te beheren.

- 2 Hier wordt er gevarieerd op enkele uitspraken die reeds aan bod kwamen. Er wordt ge-waarschuwd voor onbetrouwbare personen ('heethoofd', 'vijandige man'). De integriteit van het beroep staat hier centraal:⁷⁷ men moet zich ervoor hoeden in een bepaalde op-dracht onrechtmatig te handelen (hier als voorbeeld: een transport van stro). Doet men dat toch, dan zal men niet opnieuw gezonden worden voor een volgende opdracht.

2.3.5 Metriek en opbouw

Ook hier heb ik in de transliteratie en de vertaling de metrische indeling volgens Fecht reeds gegeven.⁷⁸ De tekst bestaat uit 8 verzen in twee strofen, waarbij het eerste en het laatste vers niet meegeteld zijn. Het eerste vers is immers een aanduiding van het hoofdstuk en behoort niet tot de eigenlijke inhoud, het laatste vers bevat een verwijzing naar andere delen in de tekst in zijn geheel en behoort dus ook niet echt tot het hoofdstuk. Beide strofes bestaan uit 4 ver-zen: op dit niveau is de tekst dus mooi symmetrisch opgebouwd. Wat de indeling in cola per versgroep betreft, kunnen we de volgende structuren waarnemen:

strofe 1	3,3	strofe 2	2,2
	2,2		3,3

De eerste en de laatste versgroepen bestaan beide uit 2 verzen van 3 cola. De tweede en derde versgroepen vertonen een opbouw 2,2 en 2,2, wat perfect regelmatig is, althans als we $\overline{\text{rw}}\underline{\text{d}}$ in r. XV, 11 als een passieve subjunctieve $\text{s}dm=f$ beschouwen (i.p.v. een infinitief, zoals de meeste gangbare vertalingen). Ook als dit woord als een gecorrumpeerde schrijfwijze van het substantief $\text{rw}\underline{\text{d}}$ gelezen wordt, behouden we (op grond van Fechts regel E1) een vers met 2 cola: $\text{ir-di}=f\text{-tw r-rw}\underline{\text{d}}\text{-h.wt}=f$, wat eveneens in een centrerende opbouw van de vier verzen resulteert: a + b + b + a. Deze regelmaat zou men als een extra argument kunnen beschouwen voor deze twee interpretaties (zie commentaar (b) hierboven op p. 16 voor meer uitleg). Het totaal aantal cola in dit hoofdstuk komt zo op 20 (10 + 10) uit. Zowel op het vlak van het totaal aantal cola, het aantal verzen per strofe en het aantal cola per versgroep is er zo een grote regelmaat en symmetrie te bekennen. Als we $\text{rw}\underline{\text{d}}$ daarentegen als een infinitief beschouwen, verkrijgen we een vers met 3 cola (op grond van Fechts regel B1), wat de symmetrie in de versgroepen doorbreekt. En dan zou het totaal aantal cola ook op 21 (11 + 10) uitkomen i.p.v. 20, wat ook een minder gelijkmatig beeld geeft.

Het probleem met deze 'regelmaat' is echter dat ze vermoedelijk te ver gezocht is. Om tot deze regelmatige opbouw te komen, moet men namelijk:

- twee verspunten negeren: aan het einde van r. XV, 15 en r. XV, 17
- één verseinde toevoegen: in het midden van r. XV, 18, na $h\text{ }yb=f$

Dit 'rommelen' met de verspunten is een praktijk waaraan men zich beter niet bezondigt, zoals reeds op p. 12 uitgelegd is. Het negeren en toevoegen van de verspunten hier is noodzakelijk gemaakt door de theorie van Fecht. Indien men de oorspronkelijke versindeling zou gevolgd hebben, resulteert dat in een cola-aantal voor de tweede strofe van 2,2,2,1,2,4. Hiermee wordt de strofe niet alleen twee verzen langer (waardoor de symmetrie van beide strofen

⁷⁷ SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*, p. 98.

⁷⁸ Ook van deze passage is een eerste metrische analyse te vinden in bijlage bij SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen*, waarvan de op p. 15 gegeven onderverdeling niet sterk afwijkt.

verloren gaat), maar komen ook twee verzen voor bestaande uit 1 colon respectievelijk 4 cola, wat men moet vermijden indien mogelijk. Toch is er weinig te zeggen voor deze verbeteringen: waarom immers zou men twee verspunten negeren om verzen te maken met de protasis van de conditionele zin in de eerste helft en de apodosis in de tweede helft (het zevende en achtste vers volgens Shirun-Grumachs interpretatie) als deze oorspronkelijk op een aparte versregel staan, net zoals op r. XV, 11 en XV, 12 het geval is (waar Shirun-Grumach geen graten in ziet)? En het scheiden van de woordgroep *r ky sp ‘n* van het voorgaande lijkt ook hoofdzakelijk gemotiveerd te zijn door de wens om ‘regelmatige’ cola op te bouwen. De vertaling van r. XV, 18 –zoals hij overgeleverd is– is toch ook weer niet zo problematisch: ‘(Indien een man wordt opgemerkt in een verachtelijke opdracht) / dan zal hij niet opnieuw naar een andere gelegenheid gezonden worden’.⁷⁹ Naar ons taalgevoel lijkt *whm ‘n* een pleonasme, maar zulke ‘overbodige’ uitdrukkingen komen wel meer voor in het Egyptisch, bv. bij een complementaire infinitief (*wbn=k wbn.t* ‘u rijst een rijzen’ = ‘u komt op’) of bij bepaalde vaste woordcombinaties (*s.t-hm.t*: ‘vrouwelijke vrouw’ = ‘vrouw’). Kortom, de ‘verbeteringen’ die Shirun-Grumach doorvoert en die louter op numerieke overwegingen berusten, vernietigen de structuur van de tekst volgens het thought couplet.⁸⁰

Als we de originele versindeling respecteren, verkrijgen we een heel andere structuur voor dit hoofdstuk. Het valt dan nl. uiteen in 3 strofen van respectievelijk 4, 4 en 2 verzen: volgens een schema (a + a) + b dus. Ook hier geef ik eerst een weergave van de transliteratie volgens de theorie van Burkard, om de bespreking daarvan hieronder te verduidelijken (de titel van het hoofdstuk laat ik weer buiten beschouwing):

$$\begin{array}{l}
 1 \left\{ \begin{array}{l}
 1 \left\{ \begin{array}{l}
 1 \quad \underline{m-iri} \quad \textit{ʒ'f r b.wt n sr} \bullet \\
 2 \quad \underline{m-di.t mh r} \textit{ʒ} < m > \quad t \textit{' ʒ} m-wstnw \bullet
 \end{array} \right. \\
 2 \left\{ \begin{array}{l}
 3 \quad \underline{ir di=f tw r rwd.tw b.wt=f} \bullet \\
 4 \quad \underline{msdi} \quad \underline{p ʒy=f} \quad \underline{wd ʒ} \quad \underline{p ʒy=k} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right. \\
 \\
 2 \left\{ \begin{array}{l}
 3 \left\{ \begin{array}{l}
 5 \quad \underline{m-iri} \quad \underline{t ʒy r} \textit{ʒ} m \quad \underline{p ʒ} \quad \underline{sm(m)} \bullet \\
 6 \quad \underline{mtw=k} \quad \underline{snsn} \quad \underline{n=k} \quad \underline{s rk} \bullet
 \end{array} \right. \\
 4 \left\{ \begin{array}{l}
 7 \quad \underline{ir h ʒb.tw=k} \quad \underline{r hni(.t)} \quad \underline{dh ʒ} \bullet \\
 8 \quad \underline{msdi} \quad \underline{p ʒy=s} \quad \underline{m'd ʒ} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right. \\
 \\
 3 \left\{ \begin{array}{l}
 5 \left\{ \begin{array}{l}
 9 \quad \underline{ir} \quad \underline{tni.t(w)} \quad \underline{s m} \quad \underline{wpw.t} \quad \underline{hwr} \bullet \\
 10 \quad \underline{tm} \quad \underline{whm} \quad \underline{h ʒb=f} \quad \underline{r ky sp} \quad \underline{'n} \bullet
 \end{array} \right.
 \end{array} \right.
 \end{array}$$

⁷⁹Erman beschouwt *r ky sp ‘n* als een vaste uitdrukking voor ‘opnieuw’ (NG, §610,8), maar het verschil met het woord ‘n alleen is me hierbij niet duidelijk—men zou op zijn minst toch een betekenisnuance verwachten bij zo’n lange uitdrukking. In deze context lijkt *r ky sp* m.i. ‘naar een andere gelegenheid’ te betekenen, i.e. ‘(hij zal niet) naar een andere opdracht (gezonden worden)’. De betekenis ‘opnieuw’ wordt dan enkel uitgedrukt door de elementen ‘n en *whm*.

⁸⁰Zie BURKARD, G., SAK 10 (1983), p. 110-111 en LICHTHEIM, M., JARCE 9 (1971-72), p. 109.

De strofen kunnen verder geanalyseerd worden:

- 1 Het eerste verspaar bevat een synoniem parallellisme: beide verzen drukken de gedachte uit dat men niet te begerig mag zijn naar de bezittingen van een beambte. Dit komt ook tot uiting door het gebruik van het anaforische *m* 'doe niet'. Het tweede verspaar bevat een synthetisch parallellisme, aangezien we hier met een conditionele zin te maken hebben, waarbij het tweede deel noodzakelijkerwijs het eerste deel verder moet uitwerken. Het laatste vers van deze strofe bevat nog een paronomasie: de woorden ... *p ʒy=f* ... *p ʒy=k* hebben bijna dezelfde klankstructuur (enkel het suffix verschilt), maar tegelijk een totaal tegenovergestelde betekenis, zoals ook de twee werkwoorden in dit vers (*msdi* 'verachten' ↔ *wɔʒ* 'welvaren').
- 2 Het derde vers bevat een synoniem parallellisme: beide verzen eindigen ook met een gelijkaardig woord: *p ʒ sm(m)* 'het heethoofd' ~ *s rk* 'vijandige man'. En ook de werkwoorden in het midden van de verzen liggen qua betekenis dicht bij elkaar: *t ʒy r* 'converseren met' ~ *snsn* 'zich verbinden met'. Het vierde verspaar bevat een synthetisch parallellisme, waarbij het tweede vers de apodosis bevat van de conditionele zin en dus het eerste vers (de protasis) verder uitwerkt.
- 3 Dit verspaar is net hetzelfde opgebouwd als het vierde verspaar in de vorige strofe. Op het eerste zicht zou men hierdoor geneigd kunnen zijn de tekst in te delen in drie strofes volgens een schema 4 + 2 + 4, want het vierde en het vijfde verspaar lijken inhoudelijk ook wel samen te hangen. De samenhang zou dan nog versterkt worden door de parallele opbouw van de twee versparen, die beide ingeleid worden door *ir*. Maar bij een nadere inspectie lijkt deze indeling toch minder waarschijnlijk te zijn. Opvallend is immers dat in het laatste verspaar plots van de tweede op de derde persoon wordt overgeschakeld. Terwijl de eerste vier verspaaren duidelijk aanbevelingen zijn, gericht tot de lezer (wat tot uiting komt door het gebruik van de imperatief en persoonlijke voornaamwoorden van de tweede persoon enkelvoud, bv. =*k* en *tw*), is het laatste verspaar een generaliserende uitspraak die de consequenties samenvat als men de voorgaande aanbevelingen niet opvolgt. Daarom staat dit verspaar m.i. dus los van het voorgaande en vormt het een aparte strofe.

Ook hier omvatten het allerleerste en het allerlaatste vers a.h.w. het gehele hoofdstuk, zij het niet zo opvallend als in het vorige hoofdstuk. Beide verzen drukken immers niet dezelfde gedachte uit, maar het eerste vers geeft een waarschuwing ('begeer niet de bezittingen van een magistraat') en het laatste vers beschrijft het gevolg als men deze waarschuwing niet in acht neemt ('dan zal hij niet opnieuw naar een andere gelegenheid gezonden worden'). Zo vormen deze twee verzen een korte, maar krachtige samenvatting van het hele hoofdstuk.

3 Conclusie

In dit artikel heb ik a.d.h.v twee hoofdstukken uit ‘De leer van Amenemope’ Fechts en Burkards theorieën over de Egyptische metriek van naderbij bekeken. Daarbij is gebleken dat Fechts theorie té strikt is en de werkelijkheid regelmatig geweld aandoet. Door angstvallig verzen van één of vier cola te willen vermijden bij toepassing van zijn theorie, is men al gauw genoodzaakt om de overgeleverde versindeling aan te passen. Foster heeft aangetoond dat dit niet geoorloofd is: in tegenstelling tot de tekst zelf, zijn de verspunten in verschillende kopieën van dezelfde tekst wél betrouwbaar overgeleverd. In teksten die niet stichisch overgeleverd zijn, zal het minder opvallen dat men allemaal verzen van twee of drie cola tracht af te bakenen, maar ook daar valt dit standpunt niet te verdedigen. Verzen van één of vier cola komen veel vaker voor dan Fecht laat uitschijnen. Om deze te neutraliseren, moet men ingrijpende veranderingen doorvoeren in de opbouw van de tekst, zoals bv. in de laatste vier verzen van hoofdstuk 12 uit ‘De leer van Amenemope’. Hierdoor wordt de structuur van de tekst echter grondig verstoord: het –ongetwijfeld zeer belangrijke– parallelismus membrorum-principe wordt hierbij gebroken, en ook de aparte plaats van het laatste verspaar als generaliserende conclusie gaat zo verloren. Kortom, door de numerieke striktheid van Fechts theorie komt de oorspronkelijke structuur van de Egyptische tekst meermaals in het gedrang, en dit komt de literaire analyse zeker niet ten goede.

Burkard neemt dan ook de originele versindeling van de tekst als uitgangspunt—wat uiteraard enkel mogelijk is als de tekst stichisch overgeleverd is zoals ‘De leer van Amenemope’. Als men de tekst op deze manier bestudeert, vallen al gauw de ver doorgedreven parallellismes op, alsook een aantal andere structurerende elementen die verloren kunnen gaan bij de strikte toepassing van Fechts theorie. Fechts bewering dat stijlfiguren slechts een facultatief middel zijn bij de metrische vormgeving van een tekst, houdt duidelijk geen steek. In het licht van het omvattende toepassingsbereik van zijn metrische regels, had die uitspraak wel zin (hoe kan je anders verklaren dat een brief of graffito die zogezegd metrisch vormgegeven is, geen stijlfiguren gebruikt?), maar uit het werk van Foster en Lichtheim blijkt dat het parallelismus membrorum-principe (door Fecht afgedaan als facultatief) wel degelijk een belangrijk middel is voor het structureren van de tekst. En ook Burkard heeft het belang van stijlfiguren meermaals aangetoond in zijn literaire analyses van verschillende teksten. Hierbij speelt getalsymboliek zeker een rol, maar niet in de allesoverheersende manier zoals Fecht meende. Al bij al lijkt Burkards theorie beter toepasbaar en minder artificieel dan die van Fecht: men moet niet allerlei formele verbeteringen aan de tekst aanbrengen om hem in de theorie te doen passen, en de originele structuur van de tekst laat zich zonder al te veel moeilijkheden verklaren.

Of we daarmee zijn doorgedrongen tot de kern van de Egyptische metriek, is een andere zaak. Burkard zet zich –terecht– af tegen een al te sterke aandacht voor het numerieke aspect van de tekst, maar of er een bepaald metrum in de Egyptische teksten waar te nemen is –i.e. een aantal beklemtoonde lettergrepen in een vers volgens een bepaald patroon–, is niet duidelijk. De studies van Mathieu over de Nieuwegyptische poëzie zetten een eerste stap in deze richting, en ongetwijfeld valt er in de toekomst nog heel wat werk te verrichten in deze tak van de egyptologie.

4 Bibliografie

4.1 Bibliografie

- ASSMANN, J., *Parallelismus membrorum*, in: *LÄ IV*, p. 900–910.
- , *Hierotaxis: Textkonstitution und Bildkomposition in der altägyptischen Kunst und Literatur*, in: OSING, J. en DREYER, G. (ed.), *Form und Mass: Beiträge zur Literatur, Sprache und Kunst des alten Ägypten (ÄAT 12)*, Wiesbaden 1987, p. 18–42.
- BRUNNER, H., *Metrik*, in: *LÄ IV*, p. 120–122.
- , *Verspunkte*, in: *LÄ VI*, p. 1017–1018.
- , *Altägyptische Weisheit: Lehren für das Leben*, Zürich 1988.
- BRUNNER-TRAUT, E., *Lebensweisheit der alten Ägypter*, Freiburg 1985.
- BUDGE, E.A.W., *Facsimiles of Egyptian Hieratic Papyri in the British Museum, 2. Series*, Londen 1923.
- , *The Teaching of Amen-em-apt, Son of Kanekht*, Londen 1924.
- BURKARD, G., *Der formale Aufbau altägyptischer Literaturwerke: zur Problematik des Erschließung seiner Grundstrukturen*, in: *SAK 10* (1983), p. 79–118.
- , *Ptahhotep und das Alter*, in: *ZÄS 115* (1988), p. 19–30.
- , *Überlegungen zur Form der ägyptischen Literatur: Die Geschichte des Schiffbrüchigen als literarisches Kunstwerk*, Wiesbaden 1993.
- , *Metrik, prosodie und formaler Aufbau Ägyptischer literarische Texte*, in: LOPRIENO, A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms (ProblÄg 10)*, Leiden – New York – Keulen 1996, p. 447–463.
- CRUM, W.E., *Coptic Dictionary*, Oxford 1939.
- ERMAN, A., *Das Weisheitsbuch des Amen-em-ope*, in: *OLZ 27* (1924), p. 241–252.
- , *Neuägyptische Grammatik (afkorting: NG)*, Hildesheim 1968².
- ERMAN, A. en GRAPOW, H., *Wörterbuch der aegyptischen Sprache vol. I–VII (afkorting: WB I–VII)*, Berlin 1971.
- FECHT, G., *Die Wiedergewinnung der altägyptischen Verskunst*, in: *MDAIK 19* (1963), p. 54–96.
- , *Die Form der altägyptischen Literatur: Metrische und stilistische Analyse*, in: *ZÄS 91* (1964), p. 11–63.
- , *Die Form der altägyptischen Literatur: Metrische und stilistische Analyse (Schluß)*, in: *ZÄS 92* (1965), p. 10–32.
- , *Literarische Zeugnisse zur Persönlichen Frömmigkeit in Ägypten: Analyse der Beispiele aus den ramessidischen Schulpapyri (AHAW 1) (afkorting: Literarische Zeugnisse)*, Heidelberg 1965.
- , *Stilistische Kunst*, in: ALTENMÜLLER, H., BRUNNER, H., en FECHT, G. (ed.), *Literatur (HdO 1. Abt. Ägyptologie 2)*, Leiden 1970, p. 19–51.
- , *Prosodie*, in: *LÄ IV*, p. 1127–1154.
- FOSTER, J.L., *Thought Couplets in Khety's "Hymn to the Inundation"*, in: *JNES 34* (1975), p. 1–29.
- , *The Ancient Egyptian Genre of Narrative Verse*, in: *JNES 39* (1980), p. 89–117.
- , *The Shipwrecked Sailor: Prose or Verse?*, in: *SAK 15* (1988), p. 69–109.
- , *Thought Couplet and the Standard Theory: a Brief Overview*, in: *LingAeg 4* (1994), p. 139–163.
- GARDINER, A.H., *The word m'ḏ and its various uses*, in: *JEA 26* (1941), p. 157–158.
- , *Egyptian Grammar (afkorting: EG)*, Oxford 1957³.
- GOEDICKE, H., *Symbolische Zahlen*, in: *LÄ VI*, p. 128–129.
- GRIFFITH, F. LL., *The teaching of Amenophis the son of Kanakht. Papyrus B.M. 10474*, in: *JEA 12* (1926), p. 191–231.
- GUGLIELMI, W., *Der Gebrauch Rhetorischer Stilmittel in der ägyptischen Literatur*, in: LOPRIENO,

- A. (ed.), *Ancient Egyptian literature: history and forms (ProblÄg 10)*, Leiden – New York – Keulen 1996, p. 465–497.
- HELCK, W., *Das Dekret des Königs Haremhab*, in: ZÄS 80 (1955), p. 109–136.
- HINTZE, F., *Untersuchungen zu Stil und Sprache neuägyptischer Erzählungen*, Berlin 1950.
- IVERSEN, E., *Amenemope. Some suggestions*, in: ZÄS 123 (1996), p. 41–45.
- JUNGE, F., *Late Egyptian Grammar: An Introduction (afkorting: LEG)*, Oxford 2001.
- LANGE, H.O., *Das Weisheitsbuch des Amenemope*, Kopenhagen 1925.
- LESKO, L.H., *A Dictionary of Late Egyptian vol. I–II (afkorting: Lesko I/II)*, Berkeley 2002–2004.
- LICHTHEIM, M. *Have the Principles of Ancient Egyptian Metrics Been Discovered?*, in: JARCE 9 (1971–72), p. 103–110.
- , *Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom*, Berkeley – Los Angeles – Londen 1976.
- LOPRIENO, A., *Ancient Egyptian: a linguistic introduction*, Cambridge 1995.
- MATHIEU, B., *Études de métrique égyptienne I: le distique heptamétrique dans les chants d'amour*, in: RdÉ 39 (1988), p. 63–82.
- , *Études de métrique égyptienne II: contraintes métriques et production textuelle dans l'hymne à la crue du Nil*, in: RdÉ 41 (1990), p. 127–141.
- OTTO, E. en HELCK, W. (ed.), *Lexikon der Ägyptologie vol. I–VII (afkorting: LÄ I–VII)*, Wiesbaden 1975, p. 1017–1018.
- SCHENKEL, W., *Zur Relevanz der altägyptischen "Metrik"*, in: MDAIK 28, p. 103–107.
- SHIRUN-GRUMACH, I., *Untersuchungen zur Lebenslehre des Amenope (MÄS 23) (afkorting: Untersuchungen)*, München 1972.
- , *Parallelismus Membrorum und Vers*, in: ASSMANN, J. (ed.), *Fragen an die altägyptische Literatur: Studien zum Gedenken an Eberhard Otto*, Wiesbaden 1977, p. 463–492.
- , *Bemerkungen zu Rhythmus, Form and Inhalt in der Weisheit*, in: HORNUNG, E. en KEEL, O. (ed.), *Studien zu altägyptischen Lebenslehren (OBO 28)*, Freiburg – Göttingen 1979, p. 317–352.
- , *Lehre des Amenemope*, in: LÄ III, p. 971–974.
- SIMPSON, W.K., *The Instruction of Amenemope*, in: SIMPSON, W.K., *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven – Londen 1972, p. 241–265.
- VAN GORP, H., GHESQUIERE, R., en DELABASTITA, D., *Lexicon van literaire termen*, Groningen – Deurne 1998⁷.
- WESTENDORF, W. en VON DEINES, H., *Wörterbuch der Medizinischen Texte vol. 1–2 (Grundriss der Medizin der alten Ägypten VII 1/2)*, Berlin 1962.

4.2 Gebruikte afkortingen van tijdschriften en reeksen

Voor de afkortingen is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van MATHIEU, B., *Recommandations aux auteurs et abréviations des périodiques*, Caïro 1993. Ook on-line te raadplegen op de volgende url: <http://www.ifao.egnet.net/doc/Outils/ap/APcadre.htm>.

ÄAT	Ägypten und Altes Testament: Studien zu Geschichte, Kultur und Religion Ägyptens und des Alten Testaments. Wiesbaden.
AHAW	Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Heidelberg.
HdO	Handbuch der Orientalistik. Leiden.
JARCE	Journal of the American Research Center in Egypt. New York.
JEA	Journal of Egyptian Archaeology. Londen.
JNES	Journal of Near Eastern Studies. Chicago.
LingAeg	Lingua Aegyptia. Journal of Egyptian Language Studies. Göttingen.
MÄS	Müncher Ägyptologische Studien. Berlin – München.
MDAIK	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Kairo. Mainz.

OBO	Orbis Biblicus et Orientalis. Freiburg – Göttingen.
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung. Berlijn.
ProblÄg	Probleme der Ägyptologie. Leiden.
RdÉ	Revue d'Égyptologie. Parijs.
SAK	Studien zur Altägyptischen Kultur. Hamburg.
ZÄS	Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde. Leipzig – Berlijn.

5 Bijlagen

5.1 Tekst in hiërogliefen en transliteratie⁸¹

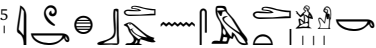
5.1.1 Hoofdstuk 11 (XIV, 4 – XV, 7)⁸²

XIV 4		<i>hw.t mh 11</i>
5		<i>m-iri skn r nkt n twʒ^(a)</i>
6		<i>mtw=k hkr r t=f</i>
7		<i>ir nkt n twʒ sw <m> šn^(b) r hty.t^(c)</i>
8		<i>sw iri shy^(d) r 'š's</i>
9		<i>i-iri=f shpr=f^(e) m 'nh.w n 'dʒ</i>
10		<i>iw ib=f shʒ^(f) m h.t=f</i>
11		<i>m-dr^(g) pʒ rkʷ tni(.w)^(h) pʒ mnḥ</i>
12		<i>whi b'n nfr</i>
13		<i>wn(n)=k⁽ⁱ⁾ whi.ti m-bʒh hry=k</i>
14		<i>iw=k wiʒ(w)iʒ.ti^(j) m nʒy=k sdd(.w)</i>
15		<i>nʒy=k swnwn st ḥsf m shwr</i>
16		<i>nʒy=k sn-tʒ m knkn^(k)</i>
17		<i>pʒ mh rʒ <m> t 'ʒ^(l) 'm=k sw bši=k sw</i>
18		<i>iw=k šw.ti m pʒy=k nfr</i>
19		<i>i-iri=k siʒ r hy^(m) n twʒ</i>
XV 1		<i>iw dmi⁽ⁿ⁾ sw šbd</i>
2		<i>iw rmtʒ=f nb mḏʒ m pbʒ</i>
3		<i>iw itʒ^(o) hwi^(p) <r> nm.t</i>
4		<i>wn(n)=k ntf.ti^(q) m-bʒh hry=k</i>

⁸¹Hiërogliefische transcriptie op basis van LANGE, H.O., *Das Weisheitsbuch des Amenemope*, Kopenhagen 1925, p. 71–73 en 76–77.

⁸²De noten in de transliteratie verwijzen naar de commentaar bij de vertaling op p. 7– 10.

5 |

iw=k hbd n smd.t=k

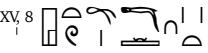
6 |

i-iri=k iri hm r tw} hr w}.t^(r)

7 |

ptr=k sw mtw=k twr r b.wt=f

5.1.2 Hoofdstuk 12 (XV, 8 – 18)⁸³

XV 8 |

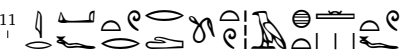
hw.t mh 12

9 |

m iri }f r b.wt n sr

10 |

m-di.t^(a) mh r} <m> t } m-wstrw

11 |

ir di=f tw r rw}.tw^(b) b.wt=f

12 |

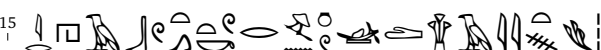
msdi p}y=f wd} p}y=k

13 |

m iri t}y r}^(c) m p} sm(m)

14 |

mtw=k sns n=k s rk

15 |

ir h}b.tw=k r hni(.t) dh}^(d)

16 |

msdi p}y=s m'}.^(e)

17 |

ir tni.t(w)^(f) s m wpw.t hur

18 |

tm^(g) whm h}b=f r ky sp 'n^(h)

⁸³De noten in de transliteratie verwijzen naar de commentaar bij de vertaling op p. 15– 17.